

Masteroppgave i undersøkende journalistikk

UJO0350

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Jenny Westrum-Rein
Våren 2023

Takk

Takk til praktisk veileder **Kristine Holmelid** og teoretisk veileder **Lars Arve Røssland**.

Deres gode innspill, kyndige veiledning og raske respons har vært til stor nytte i arbeidet med masteroppgaven.

Takk til gravegruppa og den digitale dybdedesken i NRK Trøndelag ved **Sigurd Steinum**, **Petter Moen Nilsen** og **Kaja Kristin Ness**. Det har vært utrolig fint å få jobbe med og lære av så dyktige folk, og å jobbe hos en arbeidsgiver som tilrettelegger for at du skal kunne fullføre utdanninga di.

Takk til **Rune Christoffer Holm** og **Tina Brock** for godt samarbeid i politiprojektet. Det har vært en berg-og-dalbane, men vi kom omsider i mål.

Takk til **Medietilsynet** for masterstipend. Det muliggjorde et par uker med permisjon i innspurten av masteroppgaven, og var til stor nytte.

Takk til **informantene** som har stilt opp i masteroppgaven min, og som delte raust av egne erfaringer. Deres svar og innspill ga meg ny innsikt, og det var utrolig nyttig og lærerikt å høre deres tanker om dette temaet.

Takk til **familie og venner** som har respektert at masteroppgaven kom i første rekke de siste månedene, og som har vært heiagjeng helt siden jeg valgte å begi meg ut på dette prosjektet.

Kappe

Denne masterinnleveringen består av to deler: en produksjonsdel, og en teorioppgave.

I løpet av arbeidet med masteroppgaven har jeg jobbet fulltid som journalist i NRK Trøndelag. Stillingen min var i utgangspunktet delt 50/50 mellom den digitale dybdesken, hvor jeg var en del av gravegruppa, og P3Nyheter og NRK Nyheter på instagram. Tida mi i gravegruppa gikk stort sett med til å jobbe med masterprosjektet. Våren 2022 pitchet jeg flere ideer til masterprosjektet både til veiledere og medstudenter på studiet, og til lederne mine i NRK. Vi landet samlet på å gå i gang med et prosjekt om økonomisk vold i parforhold. Dette researcharbeidet startet i august 2022, og strakte seg fram mot jul.

I løpet av researcharbeidet dukket det imidlertid opp en annen sak. Dette tipset kom som et produkt av kildearbeid i økonomisk vold-prosjektet. Tipset dreide seg rundt en sak om politiet i Drammensområdet. Vi bestemte oss for å gå i gang med å undersøke dette videre. Det arbeidet skjøt fart rundt jula 2022, og varte til midten av april 2023. Metodeoppgaven som presenteres i denne innleveringen består derfor av to deler: Økonomisk vold-prosjektet, og politi-prosjektet.

Produksjonsdelen består av to artikler, to radiosaker og én nyhetsmelding publisert på NRK.no våren 2023. Graveprosjektet er utført i samarbeid med journalistene Tina Brock og Rune Christoffer Holm, og ble reportasjeledet av Rina Therese Blekkerud i samarbeid med Petter Moen Nilsen og Kaja Kristin Næss. Redaktør er Anne Vinding.

Alle ideene jeg pitchet våren 2022 hadde én ting til felles: De la opp til krevende kildearbeid, mye jobbing for å få tillit, og det som trolig kom til å bli langvarige relasjoner med sårbare kilder i en utsatt posisjon. Tidligere hadde jeg kjent på kroppen hvor vanskelig det kan være å forholde seg til slike kilder over en lengre periode, og hvor utfordrende det kan være å opprettholde en profesjonell distanse samtidig som man skulle bygge tillit.

Kunnskapen om hvordan man håndterer sårbare kilder er ikke noe som læres gjennom en lærebok, eller som du får tilstrekkelig kunnskap om i studietiden. Kildepleie og kildeforhold er forbundet med noe mystisk. Hva som faktisk skal til for å tilegne seg gode kilder og dermed gode saker er ikke noe journalister verken holder forelesninger eller skriver om i

lærebøker. Det er heller kunnskap som man tilegner seg over tid, via erfaringer som kolleger har gjort seg, og ved å prøve, og å feile.

Jeg var nysgjerrig på hvilke tanker journalister som jobbet med krevende kildeforhold over lengre perioder hadde gjort seg om forholdet til kilder, og hvordan man unngår å komme for nære.

Teorioppgaven søker å utforske og reflektere rundt hvordan undersøkende journalister balanserer profesjonalitet og medmenneskelighet i langvarige kildeforhold med sårbare kilder. Oppgaven består av en kvalitativ studie, med dybdeintervjuer med tre journalister som alle har jobbet undersøkende over tid med sårbare kilder.

Arbeidet med teorioppgaven var svært nyttig, og har gitt meg ny innsikt i et fagområde som var særs aktuelt i arbeidet med det journalistiske masterprosjektet. Refleksjonene informantene kom med fikk også meg selv til å tenke over valg jeg tok og hvordan jeg forholdt meg til kilder i mine egne prosjekter.

Del 1

Metoderapport

Innledning	1
Økonomisk vold	1
Telefonsamtalen som endret alt	2
Dette avslørte vi	3
Arbeidet resulterte i følgende saker:	4
Prosjekt 1: Økonomisk vold	4
Økonomisk vold	4
Kildearbeid og sårbare kilder	5
Hva er avsløringen?	8
Definisjonen av undersøkende journalistikk	8
Ulovlig eller kritikkverdig - hva er en sak?	12
Hvor mye research er egentlig nok?	13
Modellen for undersøkende journalistikk	13
Utfordringer med modellen	14
Når prosjektet stopper i researchfasen	15
Å kaste til side et prosjekt for et bedre	15
Dårlig samvittighet overfor kilder	16
Prosjekt 2: Politiprojektet	16
Å starte på nytt etter flere måneder	16
Å orientere seg i et stort kompleks	18
Dokumentasjon	19
Relasjoner mellom kilder	23
Anonymisering og identifisering	24
Oppsummering	27
Litteraturliste	29

Innledning

Høsten 2021 kom jeg over et innlegg i ei økonomi-gruppe for kvinner på Facebook. Jeg var på første semester av mastergraden, hadde nettopp fått et vikariat i NRK Trøndelag fra nyttår av, og var på utkikk etter gode ideer jeg kunne pitche til masterprosjektet. Akkurat dette innlegget vekket nysgjerrigheten min.

Kvinnen bak innlegget skrev at hun hadde vært gift med en mann i over 40 år, og at de hadde flere barn sammen. Han hadde hatt kontroll på det økonomiske i forholdet, og styrt kontakt med banken, huslån og billån, og deres felles kontoer. Nå viste det seg at han hadde ført henne bak lyset. I løpet av de siste årene hadde han tatt opp flere forbrukslån både i hans eget og hennes navn. I tillegg hadde han tatt opp lån med pant i deres felles bolig.

Kvinnen nærmer seg pensjonsalder. Hun er ufør, og har ingen oppspart kapital. Nå skal hun skilles. Og hun er ansvarlig for nærmere fem millioner kroner i lån, som hun ikke blir kvitt.

Rådene i økonomi-gruppa er nedslående lesning. Det blir vanskelig å bevise ID-tyveri om det forelå en aksept for at han hadde kontroll på det økonomiske, skriver en. Andre sier at hun trolig ikke vil få gehør for dette i rettssystemet. Trolig har hun heller ikke krav på gjeldsordning. Det hun selv kan gjøre er å skaffe seg oversikt over gjelda si, kontakte en god advokat, og få gjeldsrådgivning hos Nav.

Økonomisk vold

Dette innlegget ble startskuddet for et større researcharbeid rundt økonomisk vold. Arbeidet startet på vårparten i 2022, men satte fart da jeg startet i gravegruppa i NRK Trøndelag i august. I researchfasen var det kun jeg som jobbet med prosjektet, som både foregikk opp mot masteroppgaven, men også som et større prosjekt i NRK. I løpet av produksjonen av masteroppgaven jobba jeg fulltid i NRK, hvor arbeidstida mi var delt 50/50 mellom gravegruppa og redaksjonen som jobber med NRK Nyheter på Instagram.

Så godt som alle har hørt om noen som har blitt økonomisk utnyttet eller lurt av partneren sin. Det kan være en kjæreste som har opparbeidet seg gjeld som partneren må betale ned, en skilsmisse som har gått skeis, eller samboere som aldri har hatt samboerkontrakt, og så endt

opp med store problemer når de går fra hverandre. Jo flere jeg snakka med i mine kretser om dette temaet, jo mer forundret det meg at jeg ikke hadde hørt mer om det i en strukturell setting. De fleste medieoppslag jeg fant var enkelthistorier fra typiske kvinnemagasin, eller leserinnlegg fra interesseorganisasjoner. Jeg undret meg over hvilke mekanismer som fantes for å hindre økonomisk utnyttelse, hvem som sitter med ansvaret, om problemet økte eller minsket, og ikke minst, hvor mange slike historier som finnes.

I researcharbeidet ble det klart at det ikke fantes noen oversikt i offentlige registre over hvor mange som ble utsatt for økonomisk vold av sin ektefelle eller partner hvert år. Samtidig var dette en problematikk alle hjelpeinstansene kjente til, og et problem de mente økte i omfang. Alle jeg støtte på i researcharbeidet mente tematikken var viktig, at dette var noe som trengte å settes søkelys på, at det var stigmatisert, og at dette var noe som vi utelukkende kom til å se mer av i årene framover.

Allerede i researchfasen satt jeg med håndfast systemkritikk, og en rekke kilder som var villige til å stille opp og fortelle om sine erfaringer. Dette gjaldt både profesjonelle instanser som jurister, politi og økonomer, men også privatpersoner som selv hadde blitt utsatt for økonomisk vold. Kritikken gikk ut på at bankene tok for lite ansvar for slike tilfeller, og at det var for enkelt å få lån uten å måtte legitimere seg. Systemet var dermed ikke laget for å fange opp slike tilfeller og det var hull i lovverket. Samtidig endte de fleste som ble utsatt for økonomisk vold opp med å betale ned gjelden selv.

Forprosjektet i NRK varte fra august til november 2022. Med forprosjekt menes en researchfase hvor vi utforsket om dette var en sak vi skulle gå videre med. Etter planen skulle vi ta en produksjonsbeslutning, altså bestemme om dette var en sak vi ville skrive, og gå over i en produksjonsfase rundt jul. Så tikket det inn en telefonsamtale som gjorde at vi måtte slå om kursen.

Telefonsamtalen som endret alt

I november 2022 ble jeg oppringt av en kvinne fra Drammensområdet. Hun hadde vært i kontakt med en av de andre kvinnene jeg hadde snakket med i forbindelse med prosjektet. Hun fortalte en ganske utrolig historie om økonomisk vold fra sin tidligere samboer, en

politimann, men også om anmeldelser som ble henlagt i løpet av kort tid, om ulovlig arbeid i et privat drevet vaktsselskap, og om samrøre og kameraderi i politiet.

Redaksjonslederen min og jeg ble enige om at dette var noe vi burde se nærmere på. Samtidig var det flere urolige elementer her. Kvinnen var blant annet i en opprørende konflikt med den tidligere samboeren, og de to hadde vært i retten i to omganger. Vi ville unngå å ende opp med å bli brukt i det som var et vondt samlivsbrudd mellom de to. Samtidig haket tipset av noen viktige kriterier hva gjelder undersøkende journalistikk. Systemkritikken var allerede tydelig - politiet har en unik rolle i Norge hva gjelder makt og dermed også moral. Dette gjorde at vi ikke ville unngå å undersøke påstandene som kom om kameraderi og samrøre innad i politiet. Kvinnen hevdet at politiet unnlot å etterforske den tidligere politimannen, og heller henla alle anmeldelser mot ham. Hun hevdet også at nåværende og tidligere politifolk jobbet ulovlig og svart i mannens vaktsselskap, og at ledelsen i politiet visste om det. Dette falt i kjernen av samfunnsoppdraget - å avdekke og dokumentere urett, spesielt fra maktpersoner. Dersom vi ikke hadde undersøkt påstandene videre, hadde vi ikke gjort jobben vår godt nok.

I desember 2022 fikk vi satt sammen et team som skulle jobbe med denne saken fra nyttår av. Teamet besto av meg, Rune Christoffer Holm fra gravegruppa i Sør-Øst, og Tina Brock fra NRK Buskerud. Vi møttes første gang rett etter nyttår, for å sette i gang arbeidet.

Dette avslørte vi

Arbeidet har så langt resultert i to artikler, én radiosak og én nyhetsmelding. Vi har avdekket følgende:

- Nåværende og tidligere politifolk jobbet ulovlig i vaktsselskapet til sin tidligere kollega samtidig som de var ansatt i politiet
- Flere, deriblant en nåværende politimann, sier at de fikk betalt svart, i kontanter
- Den tidligere politimannen ble anmeldt 23 ganger av minst 15 forskjellige personer. Alle anmeldelsene ble henlagt av politidistriktet han selv hadde jobbet i
- Noen av anmeldelsene ble henlagt samme dag som de ble registrert som mottatt fra politiet

- Riksadvokaten flyttet etterforskningen ut av Sør-Øst politidistrikt for å unngå anklager om inhabilitet. Alle nye anmeldelser mot ekspolitimannen skal behandles av Oslo politidistrikt
- Etter NRKs saker om ekspolitimannen bestemte Statsadvokaten at to av de henlagte anmeldelsene likevel skal etterforskes av politiet i Oslo

Arbeidet resulterte i følgende saker:

- Nyhetssak på NRK.no, 02. mars 2023: [23 anmeldelser mot tidligere politimann henlagt – nå flyttes etterforskningen](#)
- Radiosak i NRK Buskerud 02. mars 2023: [Politiet har henlagt 23 anmeldelser mot en tidligere politimann i Buskerud](#)
- Radiosak i NRK Nyhetsmorgen 30. mars 2023: [Politifolk jobbet ulovlig i selskapet til eks-kollega](#)
- Nyhetssak på NRK.no, 30. mars 2023: [Her jobber politifolk ulovlig i selskapet til sin tidligere kollega](#)
- Nyhetsmelding på NRK.no, 05. april 2023: [Gjenopptar etterforskning av tidligere politimann](#)

Prosjekt 1: Økonomisk vold

I prosjektet som omhandlet økonomisk vold var det særlig håndtering av sårbare kilder, definisjonen av hva som var et undersøkende prosjekt, og NRKs rammer for et undersøkende prosjekt som var utfordrende. Jeg vil derfor diskutere de utfordringene jeg møtte på i dette prosjektet, punkt for punkt.

Økonomisk vold

Kvinnen i Facebook-innlegget i økonomigruppa hadde blitt utsatt for økonomisk vold. Det er et begrep som allerede finnes i lovverket, og som blir brukt av flere instanser som jobber med slike saker. Det ble likevel raskt klart for meg at økonomisk vold sjeldent eller aldri føres som en sak i domstolene, og at det for mange ikke er kjent som noe som i det hele tatt er ulovlig. Det til tross for at økonomisk vold er definert både i stortingsmeldingen om vold i nære

relasjoner, som kom i 2013 (*Forebygging Og Bekjempelse Av Vold I Nære Relasjoner*, 2013), og i en Nav-veileder om vold fra 2016 (*Vold I Nære Relasjoner Og Menneskehandel*, 2016).

«Økonomisk vold innebærer for eksempel at en person nektes tilgang og rådighet over egen eller felles bankkonto eller forhindres fra å jobbe og ha egen inntekt, slik at man dermed presses til å måtte be om penger og være avhengig av voldsutøver. Noen trues også til å signere på lån og risikerer å bli sittende med stor gjeld, mens andre kan oppleve økonomisk utnytting med glidende overganger til menneskehandel eller slaveri.»

(Vold I Nære Relasjoner Og Menneskehandel, 2016)

Kartlegginga jeg gjorde våren 2022 viste også at økonomisk vold ved flere anledninger har vært omtalt i mediene. For eksempel omtalte Nettavisen allerede i 2016 at Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) opplevde stor pågang fra kvinner som hadde havnet i dyp gjeld som partneren deres hadde forårsaket. Kvinnene følte ofte skam eller skyld over situasjonen de hadde havnet i. I samme tidsperiode skrev Nettavisen en sak om hvordan to kvinner gikk ut av hvert sitt ekteskap med stor gjeld, som de ikke hadde opparbeidet seg selv (Gulbrandsen, 2016).

Kildearbeid og sårbare kilder

I utgangspunktet var målet med prosjektet å undersøke hvordan økonomisk vold og økonomisk utroskap rammer innenfor ekteskap, og hvordan lovverket er med på å muliggjøre dette. Jeg var ikke kun ute etter enkelthistoriene, som for så vidt var oppsiktsvekkende i seg selv, men å forstå hvordan systemer gjør at personer kan bli sittende igjen med stor gjeld som de ikke har opparbeidet seg selv.

Høsten 2022 begynte jeg å ta kontakt med en rekke kilder som jeg håpet kunne hjelpe meg videre. Ofte starter et graveprosjekt med en sterk enkelthistorie, som man så forsøker å løfte til et systematisk nivå. I et foredrag på SKUP-konferansen våren 2023 fortalte avdelingsleder Anders Soot Knutsen i VG Dagsorden at VGs gravesaker oftest begynner med en konkret sak, en enkelthistorie, som bygges ut til systemnivå. Dette var for eksempel tilfelle i VGs kartlegging av selvmord i norske fengsler. I metoderapporten «Døden bak murene» beskriver journalistene hvordan saken startet med et tips om dobbeltdrapsdømte Jonatan Krister Andersen. Han tok sitt eget liv i fengsel i september 2021. Tipseren mente at han ikke hadde

fått god nok oppfølging i fengselet. Historien om Jonatan ble til en større kartlegging av selvmord og tiltak knyttet til selvmordsforebygging i fengsel (Muladal et al., 2023).

Her startet jeg i motsatt ende, med å først ha systemkritikken, og så begynne å jakte case.

I researcharbeidet våren 2022 ble jeg rådet til å lese boka *Jeg var gift med en bedrager*, skrevet av Ida Maria Hansen. Hansen ble selv utsatt for økonomisk vold over en årrekke av mannen hun var gift og hadde barn med. I innledningen til boka skriver hun følgende:

«En annen viktig motivasjon med boka har vært alle de som har opplevd å bli bedratt økonomisk av sin partner. Jeg vet en god del om hvordan det er å stå i økonomisk ruin. Jeg vet også at mange av dere skammer dere, slik jeg har gjort, og at mange tier dette i hjel. Jeg vil ha økonomisk kriminalitet begått av nærstående familiemedlemmer opp og fram i lyset. Bare ved å snakke om dette kan vi som har blitt utsatt, få det bedre.»

(Hansen, 2021, 7)

Da jeg startet opp med research på saken høsten 2022 tok jeg kontakt med Hansen, først og fremst for en bakgrunnsprat. Håpet var at hun både kunne bidra med innsikt og fortelle meg om utfordringer hun hadde støtt på, også at hun kunne være det som Finn Sjue viser til som en døråpner. Slike døråpnere har autoritet i relevante miljøer, og jeg håpet at hun kunne hjelpe meg med å komme i kontakt med relevante kilder og aktuelle caser (Sjue, 2011, 187).

Jeg fikk relativt raskt et møte med Hansen. Siden boka kom ut hadde hun blitt kontaktet av en rekke kvinner som hadde vært utsatt for økonomisk vold. Flere av dem sto enda i dyp gjeld, og hadde hatt store utfordringer de siste årene. Jeg ble enig med Hansen om at jeg skulle formulere en e-post, som hun kunne videresende til kvinner hun hadde hatt kontakt med. På den måten ville jeg få kontakt med de personene jeg ønsket å snakke med, uten å måtte oppsøke dem direkte.

I samme periode hadde jeg kontakt med en økonomirådgiver i Trondheim. Vi møttes over en kaffe i starten av prosjektet, og han fortalte meg om de erfaringene han hadde gjennom sine klienter. Han var overbevist om at dette var et stort og økende problem, og ville gjerne bidra.

Jeg gjorde samme avtale med han som med Hansen, om å sende en e-post videre til aktuelle caser.

Mange av disse hadde problemer med å stole på andre, og sto i en vanskelig posisjon. Det var viktig for meg å ikke legge et ytre press på dem, og at de selv måtte bestemme om de ønsket å snakke med meg eller ikke. Jeg var klar over at det kan oppfattes som mektig og som et slags press i seg selv å bli kontaktet av en journalist fra NRK. Derfor var det fint å gi dem muligheten til å selv ta kontakt med meg om de ønsket det. Dersom de ikke ønsket kontakt med meg, lot jeg være å spørre igjen. Jeg ville at kildene selv skulle ta et informert valg på om de ønsket å ha kontakt med meg eller ikke.

I e-posten la jeg vekt på at jeg ønsket å høre deres erfaringer, og at de ikke forpliktet seg til noe ved å ta kontakt med meg. Jeg forklarte at jeg i første omgang kun var ute etter en bakgrunnsprat, og at jeg aldri kom til å sitere dem eller publisere noe de ikke hadde samtykket til. Jeg var også nøye med å trygge dem, og påpekte at jeg hadde taushetsplikt, og at det var trygt å snakke med meg.

I «Den profesjonelle samtalen» påpeker forfatterne at førsteinntrykket kan få avgjørende betydning for den videre kommunikasjonen. Et godt førsteinntrykk vil påvirke den videre relasjonen i en positiv retning. Dersom man kommer skjevt ut i starten, vil det være vanskeligere å redde seg inn igjen (Rachlew et al., 2020, 153). Derfor brukte jeg en del tid på å formulere den første e-posten som ble sendt videre.

Både Hansen og økonomirådgiveren var gode døråpnere i prosjektet. Rundt ti kvinner tok kontakt med meg på bakgrunn av disse e-postene.

Den vanligste måten å opparbeide tillit til kilder på er et seriøst, målrettet arbeid over tid. I «Kokebok fra SKUP-kjøkkenet» påpeker Espen Strømme at man ikke får tillit av å følge en oppskrift, men heller av at man viser utholdenhet og er konsekvent (Strømme, 2022, 240). I perioden etter e-postene ble sendt ut var jeg dermed spesielt nøye på å ta telefonen når den ringte, og å sette av god tid til å besvare henvendelser jeg fikk. Det var viktig for meg å bygge tillit fra første sekund. Noen av kvinnene ringte meg direkte, men de fleste tok kontakt på e-post eller tekstmelding først. Da lot jeg dem sette premissene og tidspunkt for når det var greit at jeg ringte dem for en samtale. Jeg ville ikke risikere å ringe dem mens de satt sammen

med familien sin, eller mens de sto på butikken eller på bussen. Derfor ga jeg dem muligheten til å velge et tidspunkt og gjøre en konkret avtale, og så tilpasset jeg meg det. Det ga forutsigbarhet for begge parter, og ga også kvinnene mulighet til å forberede seg før samtalen.

I samtalene la jeg vekt på at kildene selv valgte hva de ønsket å dele med meg, og hva de ønsket å holde privat. Jeg påpekte flere ganger at jeg hadde taushetsplikt, at jeg var vant til å lytte til folks historier, og at jeg ikke kom til å ta noen informasjon videre uten å avklare det med dem. I boka «Den profesjonelle samtalen» påpeker forfatterne at det kan være lurt å forklare at du er trent til å lytte til vonde historier, og klar til å ta imot den typen informasjon, når den du skal snakke med har noe vanskelig å formidle. Dette er viktig for at personen ikke skal føle at de burde spare mottakeren for det vondeste ved opplevelsene (Rachlew et al., 2020, 183). Dette var også viktig for meg, og jeg var nøye i samtalene med å ikke reagere sterkt, hverken den ene eller den andre veien, men heller gi kildene rom.

Det ble en intens periode med mange lange samtaler på ettermiddag og kveldstid, men arbeidet i dette tidsrommet la grunnlaget for at prosjektet kunne gå videre. Gjennom disse kvinnene, de fleste av dem svært ressurssterke, fikk jeg innblikk i utfordringer og konflikter som til nå hadde vært ukjent for meg. De fortalte meg om å bli bedratt av den du stolte mest på i hele verden, men også om hvordan de ble møtt av systemet som egentlig skulle beskytte dem. Mange satt igjen med store tillitsproblemer, ikke bare til sitt eget nettverk, men også til politi, påtalemyndigheten, bankene og andre samfunnsstrukturer.

Hva er avsløringen?

Definisjonen av undersøkende journalistikk

I perioder opplevde jeg at både kolleger og ledere var veldig opptatt av hva som skulle være avsløringen i prosjektet. Vi diskuterte flere ganger hva som skulle til for å betegne et prosjekt som undersøkende. Jeg argumenterte for at et undersøkende prosjekt i seg selv ikke trenger å avsløre noe som har vært skjult eller forsøkt holdt skjult, men at det i like stor grad er undersøkende å dokumentere og sette søkelys på en tematikk som har vært ukjent for majoriteten.

Warmedal og Hjeltnes definerer undersøkende journalistikk som «en systematisk og uavhengig granskning på eget initiativ for å publisere opplysninger av stor allmenn interesse som ellers ikke ville kommet frem, og som noen forsøker å skjule» (Hjeltnes & Warmedal, 2012, 11).

Global Investigative Journalism Network (GIJN) definerer undersøkende journalistikk som en dyptgående og systematisk undersøkelse av saker av allmenn interesse som ikke allerede er kjent eller rapportert på tilfredsstillende måte. Dette involverer ofte å avsløre opplysninger som er hemmeligholdt. Mark Lee Hunter skriver i sin bok at undersøkende journalistikk innebærer å avsløre saker som er skjult, enten bevisst av noen i en maktposisjon, eller ved et uhell, for offentligheten (Hunter, 2011, 89).

Det finnes flere ulike definisjoner av hva som er undersøkende journalistikk, og hva det innebærer å arbeide undersøkende. Dette er også noe vi har diskutert i redaksjonen jeg jobber i med jevne mellomrom. Hva er kriteriene som må hakes av for at et prosjekt skal betegnes som undersøkende?

På SKUP-konferansen våren 2023 holdt VGs Mona Grivi Norman og Anders Sooth Knudsen om hvordan VG har tatt hjem elleve SKUP-utmerkelser siden 2017. De viste da fram sine kriterier for hva de kunne kalle en avsløring, og oppsummerte dette i fem punkter.

- Saken skal sette **nasjonal dagsorden**
- Arbeidet skal være gjennomført av VGs journalister, **ikke være basert på andres undersøkelser**
- Noen skal ha **forsøkt å holde informasjonen skjult**
- Sakene skal ha **betydning for leserne**. VG må nå bredt ut og treffe folk.
- Avsløringen må få **konsekvenser**.

NRK har sin egen definisjon, i den såkalte blåboka for undersøkende journalistikk. NRK definerer undersøkende journalistikk som å «*ved systematisk bruk av journalistiske metoder avsløre misforhold av vesentlig samfunnsmessig betydning, som noen har forsøkt å holde skjult eller som av andre grunner er ukjent for publikum.*»

I utgangspunktet er dette en overordnet definisjon heller enn en sjekkliste for hva som gjør et prosjekt undersøkende. Man kan konkretisere denne i noen få punkter:

- Prosjektet må bruke journalistiske metoder **systematisk**

- Prosjektet skal **avsløre** noe
- Avsløringen må være av **vesentlig samfunnsmessig betydning**
- Det som avsløres må enten ha vært **forsøkt holdt skjult**, eller **være ukjent for publikum**

NRKs definisjon, eller kriterier, skiller seg dermed noe fra VG. For eksempel sier ikke NRKs kriterier noe om konsekvenser. Årsaken til at VG har dette som et kriterie, er mulig slik at deres prosjekter skal være mer aktuelle for SKUP-diplomer. Her har ofte konsekvenser blitt trukket fram som noe vesentlig for at redaksjoner får priser for sitt arbeid. Dette fremhever også tidligere juryleder Bernt Olufsen i et innlegg hos Medier24 fra 2021. Samtidig påpeker Olufsen at konsekvenser ikke er noe juryen vil legge spesielt stor vekt på (Olufsen, 2021).

VGs definisjon baserer seg også på at noen må ha forsøkt å holde informasjonen skjult, der NRKs baserer seg på at det også kan være noe som er ukjent for publikum. Her kan man stille spørsmål ved hva som defineres som skjult informasjon.

I 2021 vant Aftenposten SKUP-diplom for «SMS-ene som åpnet grensene». Journalistene Per Anders Johansen og Daniel Røed-Johansen skriver i metoderapporten at de avslørte hva som skjedde da norske bedrifter fikk unntak fra karantenereglene for utenlandske arbeidstagere. I rapporten skriver journalistene også at sakene var et resultat av at de «fulgte dokumentspor og krevde innsyn». Videre beskriver de et omfattende innsynsarbeid gjennom eInnsyn, postlister og egne innsynskrav (Johansen & Røed-Johansen, 2021). Saken de til slutt vant SKUP-rapport for, kom til gjennom søk i postjournaler, nyhetsarkiv og målrettede innsynsbegjæringer.

Dokumenter i forvaltningen er som hovedregel offentlige. Ettersom journalistene i Aftenposten fikk innsyn i dokumentene som lå til grunn for disse sakene, var disse dokumentene underlagt offentlighetsloven. Man kan til en viss grad argumentere for at dokumenter som for eksempel har vært forsøkt gjemt fra postjournaler, har vært tungt sladdet eller lignende har vært forsøkt holdt skjult, men offentlige dokumenter er, som navnet sier - offentlige. Aftenposten avslørte likevel informasjon som til nå ikke hadde vært kjent for publikum. De viser også gjennom hele metoderapporten til egne **avsløringer**. SKUP-juryen var også enig i at Aftenpostens prosjekt var undersøkende, og belønnet dem med et SKUP-diplom.

Dersom man går ut fra at undersøkende journalistikk kun gjelder informasjon som har vært forsøkt holdt skjult, vil da flere avslørende prosjekter som baserer seg på innsyn i offentlige etater falle flatt, og ikke lenger være undersøkende. Men innsyn defineres fortsatt som en undersøkende metode, både av redaksjonene selv, av SKUP, og av faglitteraturen.

De ulike definisjonene av undersøkende journalistikk enes uansett om noen punkter:

- Prosjektet er en undersøkelse av **noe som ikke er kjent**
- Prosjektet bringer noe nytt til bordet, i form av **nye opplysninger eller tanker**
- Prosjektet har **samfunnsmessig betydning** utover en enkeltsak, og peker på feil, mangler eller konsekvenser i samfunnsstrukturer eller system

En utfordring som ble påpekt med økonomisk vold-prosjektet var altså at det ikke var klart for oss hva som skulle avsløres. Det ble likevel raskt klart at det absolutt fantes systemkritikk å gå løs på, og kritikkverdige forhold som burde belyses. Mange av kildene jeg snakket med pekte på svikt i systemer og lovverk som muliggjorde at privatpersoner ble sittende igjen med stor gjeld, uten mulighet til å kvitte seg med den. Flere av dem fryktet at dette er et samfunnsproblem som kommer til å øke heller enn å minke, og hvor det trengs tiltak for å bremse utviklingen og hjelpe de utsatte.

Samfunnskritikken i prosjektet var altså tydelig. Jurister og advokater bekreftet at økonomisk vold sjelden var oppe i domstolene, og ikke ble ført som et eget punkt. Det til tross for at det i flere sammenhenger er definert som en form for voldsutøvelse. En av kvinnene jeg var i kontakt med fikk for eksempel problemer i en barnefordelingssak mellom henne og eksmannen. Der ville ting sett annerledes ut dersom han var dømt for vold i nære relasjoner, men i denne sammenhengen var han kun dømt for svindel.

Arbeidet avdekket også at ofrene som regel måtte betale ned gjelden selv. De færreste kvalifiserte for gjeldsordning hos Namsfogden, ettersom dette var gjeld de ikke hadde opparbeidet seg selv. De aller færreste fikk slettet gjelda si, og mange av dem kom til å betale ned dette til de var godt voksne og ferdige i arbeidslivet.

Jeg anså det derfor til at prosjektet fylte kriteriene til alle de tre punktene beskrevet over. Økonomisk vold er kjent, men ikke belyst i større skala eller satt systematisk under søkelys.

Det var ikke gjort noen større kartlegging tidligere, og det fantes lite informasjon og mediedekning rundt hjelpen ofrene får, eller hva som gjøres for å hindre en økt forekomst av økonomisk vold. Det strafferettslige sporet var også interessant, spesielt fordi flere av kildene fortalte at man sjeldent når gjennom i rettssystemet, og at mange ikke anmelder voldspersonen i det hele tatt. I tillegg kunne vi dokumentere at problemet var større enn kun enkelthistorier, og at det fantes mekanismer som gjorde at ofre for økonomisk vold stort sett sto alene.

Vi landet på at prosjektet var undersøkende, nettopp på grunn av punktene nevnt over. Innad i redaksjonen var vi enige om at dette var noe vi ønsket å gå videre med. Nøyaktig hvilken retning ble likevel ikke avklart, ettersom vi aldri kom til en produksjonsperiode og en sak.

Ulovlig eller kritikkverdig - hva er en sak?

Vær Varsom-plakatens punkt 1.4 sier at pressen har plikt til å avdekke kritikkverdige forhold (*Vær Varsom-Plakaten*, 2021). Hva som til enhver tid blir oppfattet som kritikkverdig varierer. Begrepet er ikke definert i Vær Varsom-plakaten, og mye av den undersøkende journalistikken i Norge har dermed orientert seg rundt konkrete lovbrudd, eller brudd på god moral. Dette drøfter blant annet Aftenposten i sin metoderapport om pendlerbolig-sakene fra 2021. Da de skrev saken om at KrFs Kjell Ingolf Ropstad hadde fått pendlerbolig fra Stortinget fordi han var registrert med bosted hjemme hos sine foreldre, virket det først som han ikke hadde brutt noen faktiske regler. Heller enn å gå etter hva som var lovlig eller ulovlig, stilte Aftenpostens journalister seg spørsmålet om det var rimelig at det offentlige skulle betale for Ropstads bolig. I metoderapporten viste Aftenposten til at pressen tradisjonelt har vært tilbakeholdne med å løfte frem saker på et moralsk grunnlag. De argumenterer for at kritikkverdig ikke trenger å være ensbetydende med at lover og regler er brutt, men at politikernes etikk og moral kan være minst like oppsiktsvekkende og ha like stor nyhetsverdi som rene lovbrudd (Torset et al., 2022).

Både i prosjektet om økonomisk vold, og senere i politiprojektet, var et gjentagende spørsmål hva som var kritikkverdig. Mye av informasjonen jeg bragte fram var ikke ulovlig per norsk lov, og alt var i realiteten gjort etter boka. Spørsmålet var likevel om noe kan være uriktig eller umoralsk, selv om det ikke var ulovlig. Var det riktig at ofre for økonomisk vold endte opp med å betale ned gjeld de ikke hadde opparbeidet seg selv, fordi de burde ha visst bedre da de var i forholdet? Er det riktig at man ikke får gjeldsordning dersom man ikke har

opparbeidet seg gjelden selv, til tross for at det uansett er du som må betale? Selv om dette var gjort etter boka, var det fortsatt mekanismer som gikk ut over en part som allerede sto i en sårbar situasjon. At noe er lovlig betyr ikke at det ikke er oppsiktsvekkende. Mediene skriver med jevne mellomrom saker om ting som er fullstendig lovlige og gjort etter boka, men som likevel skaper debatt og diskusjon. Et eksempel er flere saker gjennom de siste årene som gjelder personer fra andre land, som blir utvist fra Norge. I de aller fleste sakene har UDI fulgt og tolket gjeldende lovverk, men sakene skaper likevel ofte debatt. Hva som bør være lovlig, og hva som bør være greit, er også noe som har nyhetsverdi, slik Aftenposten argumenterer i sin rapport.

Hvor mye research er egentlig nok?

Modellen for undersøkende journalistikk

I perioder føltes det som at jeg selv hadde kommet veldig langt med prosjektet, men at jeg konstant ventet på alle andre. Ledelsen måtte bestemme når vi skulle sette av tid for et oppstartsmøte. De andre som skulle være med på prosjektet måtte ha ledig kapasitet til å sette av tid til å jobbe med meg. Og jeg ventet hele tiden på svar på ulike innsynsforespørsler, dokumenter jeg skulle få tilsendt, og svar på e-poster jeg hadde sendt.

Til tider kjente jeg veldig på bylinesjuke, altså en følelse av at det var for lenge siden jeg hadde publisert noe som helst. Samtidig satt jeg med masse spennende materiale, og følte at jeg kunne skrevet tre saker neste dag om jeg hadde fått lov til det.

Ledelsen var imidlertid opptatt av at vi skulle følge modellen for undersøkende journalistikk som benyttes i NRK. Det innebærer et oppstartsmøte, en midtveis-workshop, og et møte etter publisering, for å nevne noe. Da er det også normalt å dele prosjektet inn i forprosjekt, produksjonsperiode og publisering. Dette er en modell som også Senter for undersøkende journalistikk(SUJO) benytter seg av. Forskjellen er at NRK opererer med forprosjekt, mens SUJOs modell går direkte på et oppstartsverksted. NRKs metode innebærer at prosjektet inndeles i satte faser, som så deles inn i faste møtepunkter. Formålet med forprosjektet er å sikre at man har en minimums- og en maksimumshistorie å gå ut fra, og at man har nok kjøtt på beinet til å vite at man får til et produkt. Etter forprosjektet er overstått, går man normalt til

et oppstartsverksted. Her presenterer man hva man har funnet ut av i forprosjektet, og legger en plan for hvilken vei prosjektet skal ta videre. Man definerer hypoteser, minimums- og maksimumsmål, og legger en plan for hvordan man skal nå disse målene.

Utfordringer med modellen

I noen tilfeller kan en slik inndeling av prosjektet være med på å drive det framover. Man vet tydelig hvor man står, hvor man skal videre, og hva som er neste punkt på lista. Det skaper forutsigbarhet både for journalistene, og for redaksjonsledelsen. Samtidig kan systemet til tider føles som en tvangstrøye, dersom det ikke legges opp til fleksibilitet i løsninga. En slik modell åpner for eksempel ikke for publisering underveis i forprosjekt eller produksjonsfase, selv om nyhetsbildet nok noen ganger tilsier at man burde kunne gjøre det. Modellen legger også opp til at man skal ende opp med en større publisering som følges opp, heller enn å følge sakskomplekset over lengre tid. I noen tilfeller og noen saker kan det være hensiktsmessig å heller bruke publisering som en metode underveis, og heller publisere flere korte saker, enn å spare alt kruttet til slutten. Enkelte ganger kan man da risikere å svi av viktige poenger slik at man ikke ender med en større publisering, mens i andre tilfeller får man med seg leseren fra start og over et større tidsrom. En større sak kan noen ganger være god og hensiktsmessig, men ofte risikerer man å fortelle i hjel viktige nyhetspoeng som kunne vært hentet opp i egne saker tidligere. Begge måter å arbeide på er undersøkende i like stor grad, men hva som er hensiktsmessig varierer fra prosjekt til prosjekt. Det viktigste er likevel at modellen blir og oppleves som en fleksibel ramme for å drive prosjektet i riktig retning, heller enn en tvangstrøye som legger bånd og strenge føringer for publiseringen.

Hva gjelder økonomisk vold hadde vi hatt godt av å sette en tydelig deadline for når forprosjektet skulle være over, og en dato for oppstartsverksted, tidligere enn hva man gjorde. Dersom vi hadde brukt SUJO sin metode hadde vi gått rett til et oppstartsverksted i prosjektet. Nå opplevde jeg at vi ble sittende fast i forprosjektet. En utfordring var at jeg ikke hadde jobbet undersøkende i så stor skala, og med en såpass fri tidsramme tidligere. Dermed var det vanskelig for meg å avgjøre når jeg hadde nok research og nok systemkritikk til å gå til et oppstartsmøte. At arbeidet gikk over lengre tid gjorde meg stadig usikker på om jeg hadde nok informasjon og hadde tatt nok bakgrunnssamtaler til å slå fast at det lå en sak her. Manglende erfaring gjorde det også vanskelig å vurdere selv hvor mye research som faktisk var nok.

Vi burde også vært et team på minst to personer allerede i forprosjektet. Da hadde jeg hatt noen andre enn redaksjonsleder å sparre med underveis i forprosjektet, og vi hadde kanskje kommet fram til et oppstartsmøte tidligere enn hva vi gjorde. I tillegg var kildearbeidet til tider veldig tidkrevende og komplisert, og det var utfordrende å holde løpende kontakt med et titalls sårbare kilder, uten å ha noen andre å lene seg på.

I ettertid ser jeg at vi kunne startet tidligere enn hva vi gjorde, og definert ideen klarere en del raskere. Det ville gjort prosessen enklere og mer effektiv både for meg, for kildene jeg forholdt meg til, og for redaksjonsledelsen.

Når prosjektet stopper i researchfasen

Å kaste til side et prosjekt for et bedre

Da politikvinnen tok kontakt med meg i november 2022 hadde vi enda ikke hatt oppstartsmøte for økonomisk vold-prosjektet. Hun fortalte en ganske utrolig historie om økonomisk vold fra sin tidligere samboer, en politimann, men også om anmeldelser som ble henlagt i løpet av kort tid, om ulovlig arbeid i et privat drevet vaktsselskap, og om samrøre og kameraderi i politiet. Redaksjonslederen min og jeg ble raskt enige om at dette var noe vi burde se nærmere på. Samtidig var det flere urolige elementer her. Kvinnen var blant annet i en opprørende konflikt med den tidligere samboeren, og de to hadde vært i retten i to omganger. Vi ville unngå å ende opp med å bli brukt i det som var et vondt samlivsbrudd mellom de to. Men vi kunne heller ikke unngå å undersøke påstandene som kom om kameraderi og samrøre innad i politiet.

At vi enda ikke hadde hatt et oppstartsmøte for prosjektet om økonomisk vold, og ikke hadde satt ned hvilket team som skulle jobbe på prosjektet, gjorde det enklere å legge økonomisk vold på is. Mens det prosjektet var mer tidløst, og ikke noe vi hadde hørt om at noen andre jobbet med. Politikvinnen var derimot veldig aktiv på sosiale medier, og hadde allerede vært i kontakt med flere mediehus. Her var det trolig at noen andre kom til å slenge seg på. Vi landet derfor på å legge det første prosjektet til side, mens jeg undersøkte om politisaken hadde noe i seg som vi kunne gå videre med.

Dårlig samvittighet overfor kilder

Gjennom forprosjektet om økonomisk vold hadde jeg oppnådd kontakt med et tjuetalls kilder. Jeg hadde vært tydelig overfor dem om at jeg ikke visste hvor dette ville ende, og vi i første omgang bare drev research, men jeg var klar over at det likevel lå en forventning hos dem om at noe konkret ville komme ut av dette arbeidet.

Da vi bestemte oss for å legge vekk økonomisk vold, gikk jeg rett over i oppstart på politiprojektet. Samtidig jobbet jeg annenhver uke i gravegruppa, og annenhver uke i en annen redaksjon. Dette, i kombinasjon med uklare avtaler med kildene, gjorde at jeg ikke hadde kapasitet til å følge opp kildene så godt som jeg burde. Jeg rakk kun å ringe noen få, mens andre ikke hørte noe mer fra meg. Det var på ingen måte optimalt, og følte også veldig ugreit, spesielt overfor kilder som hadde gitt meg tillit og fortalt meg om opplevelser som hadde vært veldig vonde for dem.

Jeg har fortsatt dårlig samvittighet for enkelte kilder, og lærte viktigheten av å gjøre konkrete avtaler om oppfølging, og å overholde disse. Samtidig ser jeg også at belastningen på meg alene her ble for stor, og at tida dermed ikke strakk til. Dersom vi hadde vært en gruppe fra start, kunne vi spredt kildekontakten mer på oss, og også motivert hverandre til å opprettholde kontakten selv i perioder uten særlig framgang. Nå var det kun jeg som kjente til og holdt kontakten med kildene, og da prosjektet ble avblåst, ble det dermed krevende å opprettholde den kontakten jeg hadde bygget opp.

Prosjekt 2: Politiprojektet

Prosjekt 1, om økonomisk vold, varte fra august til månedsskiftet november/desember 2022. Rundt jul satte vi i gang med politiprojektet. I prosjekt nummer to var det spesielt utfordrende å få oversikt over et stort og komplisert sakskompleks. Vi hadde også diskusjoner rundt dokumentasjonskrav og anonymisering, og opplevde noen krevende kildeforhold. Dette vil jeg nå drøfte punktvis.

Å starte på nytt etter flere måneder

I desember 2022 fikk vi satt sammen et team som skulle jobbe med et forprosjekt på saken fra nyttår av. Teamet besto av meg, Rune Christoffer Holm fra gravegruppa i Sør-Øst, og Tina

Brock fra NRK Buskerud. Vi befant oss i henholdsvis Trondheim, Tønsberg og Drammen, og var sammensatt av ulike bakgrunner, og ulik kompetanse. Rune hadde tidligere jobbet med flere store prosjekter, og hadde blant annet kompetanse innen krim og økonomi. Han hadde den løpende kontakten med politiet i prosjektet. Tina hadde, i likhet med meg, tidlig vært i kontakt med politikvinnen, og de befant seg også i samme geografiske område. Hun fikk derfor hovedansvar for å følge opp politikvinnen. Jeg hadde hovedansvaret for dokumentmengden, og organisering og systematisering av informasjon. Vi møttes første gang rett etter nyttår, for å sette i gang arbeidet.

Vi hadde tidlig et møte med politikvinnen. Hun hadde hevdet at hun kunne dokumentere alt hun sa, men dokumentmengden var såpass massiv at det var vanskelig for oss å finne fram. Vi var også usikre på om hun og vi hadde ulik oppfatning av hva som gjelder som en dokumentert påstand. Her ga vi henne ei liste med konkrete opplysninger som vi trengte at hun dokumenterte, og andre spørsmål vi hadde på dette punktet.

Det var viktig for oss å distansere oss fra politikvinnen i dette arbeidet, fordi hun var i en opprørende konflikt med den tidligere samboeren. Dersom vi skulle undersøke dette var det viktig for oss at det kom fra faktiske opplysninger vi fant fram til, og ikke som anklager fra hans tidligere samboer. Samtidig ønsket vi å ha et godt forhold til henne som kilde. Dette snakket vi også med henne om. Vi forklarte henne at det var vår jobb å finne ut hva som hadde skjedd av urett, og hva som kunne dokumenteres, også uavhengig av henne. Vi forklarte henne også at det utad ville se ut som hun hadde en sterk motivasjon for en hevnaksjon mot den tidligere samboeren, og at det dermed var ekstra viktig at vi gjorde egne undersøkelser. Finn Sjue viser til hevn som nettopp et av motivene journalister bør vokte seg for hva gjelder kilder. Sjue viser to eksempler fra saker hvor kilden kanskje satt med en god sak, men hvor hevnmotivet gjorde det vanskelig å samarbeide med kildene. I det ene tilfellet kunne Sjue gå videre med saken, fordi dokumentasjonen var sterk og tydelig. I det andre måtte saken legges til side, fordi hevnmotivet overskygget alt annet (Sjue, 2011, 32). Dette måtte vi også ha med oss i bakhodet i politisaken, og være obs på underveis.

Tina Brock hadde ansvaret for hovedkontakten med politikvinnen, men hun tok også tidvis kontakt med oss andre. I perioder hadde Tina og vi to andre kontakt med henne flere ganger om dagen. Vi hadde forståelse for at hun sto i en vanskelig posisjon selv og hadde det tungt,

men måtte samtidig ikke la hennes personlige motivasjon stresse eller påvirke arbeidet vårt. Det var til tider en krevende øvelse, spesielt for Tina, som fikk den tyngste belastningen.

Å orientere seg i et stort kompleks

Politikvinnen hadde sendt over massive mengder med dokumenter til oss. Vi fikk stadig oversendt ny dokumentasjon, i form av alt fra rettsdokumenter til lydklipp. Vi fikk også store mengder dokumenter både via andre kilder, og gjennom innsyn via politikvinnen til politiet. Totalt dreide det seg over godt over 10.000 sider.

I begynnelsen gikk mye tid for meg med til å gå gjennom disse dokumentene, og å lage et system som vi lett kunne finne fram i. En systematisk tilnærming til dokumentasjonen allerede fra start ville gjøre det lettere for oss å finne igjen opplysninger senere. De viktigste verktøyene jeg brukte for å holde oversikt var følgende:

- **Excel**

I Excel opererte jeg med en fullstendig dokumentliste. Hvert dokument fikk en egen kode på to bokstaver og et nummer. Denne koden, og sidetall, kunne så brukes i andre interne notater, som tidslinje og persongalleri.

I Excel lagde jeg også en kildeliste, hvor kontaktinformasjonen til samtlige var oppført. Her førte vi også opp hvem som hadde ansvaret for hver enkelt kilde, og når de sist hadde blitt kontaktet. Denne kildelista kunne så kobles opp mot tidslinje og persongalleri.

- **OneNote**

Vi benyttet oss av OneNote som samhandlingsprogram for felles notater. Her førte vi en felles logg hvor det sto hvem hver enkelt hadde tatt kontakt med, og når. Her skrev vi også notater fra samtale. Vi opprettet også egne faner for bakgrunnssamtaler, hvor vi skrev utfyllende notater fra hver kildesamtale. På denne måten kunne de andre i gruppa enkelt gå inn og se hva vi hadde snakket om.

- **Tidslinje i Lucidspark**

I visualiseringsprogrammet Lucidspark bygde jeg tre parallelle tidslinjer. Den ene tidslinjen gjaldt politimannens næringsvirksomhet, den andre hans og politikvinnens relasjon og forhold, og den tredje dreide seg rundt Sør-Øst politidistrikt. En utfordring med sakskomplekset var at opplysninger om samrøre i politiet var rotet sammen med

skiftesaken mellom de tidligere samboerne, og opplysninger om mannens selskaper i flere hundre sider med dokumenter. En slik inndeling av tidslinjene gjorde dermed at jeg kunne skille ut hvilke opplysninger som tilhørte hvilken del av komplekset. I tidslinja brukte jeg også dokumentkodene og sidetall, for å enkelt finne tilbake til hvor opplysningene befant seg i dokumentasjonen.

- **Persongalleri i Lucidspark**

Det ble raskt klart for oss at vi måtte bygge et persongalleri allerede før vi begynte å ta kontakt med kilder utenfor politikvinnens krets. Den tidligere politimannen hadde vært næringsdrivende i området i mange år, og hadde hatt mange personer i området innom selskapene sine. Dersom vi ringte feil person for tidlig, risikerte vi at noen slo alarm før vi ønsket. Dette persongalleriet bygde jeg også i Lucidspark. Her satte jeg inn alle navn jeg kom over, bilde av hver person og en kort beskrivelse av dem.

Deretter dro jeg linjer mellom alle som hadde en relasjon, og skrev beskrivelser av hvordan de kjente hverandre. Resultatet ble et persongalleri på nærmere 60 personer, som til slutt så ut som det var dratt rett ut av en detektivserie.

Dokumentasjon

En utfordring i politiprojektet var å dokumentere påstandene som ble fremsatt. I Vær Varsom-plakaten sies det tydelig at man skal kontrollere at opplysninger som gis er korrekte. I denne saken satt vi med en del påstander om samrøre mellom politi og den tidligere politimannens vaktelskap, om svart arbeid i vaktelskapet, og om anmeldelser som ble henlagt etter kort tid. Påstandene kom i første omgang fra politikvinnen, som også var mannens tidligere samboer. Det var derfor ekstra viktig for oss å dokumentere påstandene som kom, slik at vi ikke kunne bli beskyldt for å være brikker i et spill mellom to ekser.

I «Etikk for journalister» skriver Svein Brurås om hvordan tipsere i mange tilfeller kan ha en tendens til å overdrive en historie for å gjøre den god, eller ha en egeninteresse i å presentere historien på en bestemt måte (Brurås, 2020, 136). Dette var vi også bekymret for i denne saken. Politikvinnen sto i en opprivende konflikt med eksen sin. De hadde voksne barn sammen, de hadde vært flere runder i retten, og de hadde fortsatt ikke gjort opp det økonomiske seg i mellom. Vi visste at hun sto i en vanskelig situasjon, samtidig som hun hadde et åpenbart hevnmotiv. Brurås påpeker også at det er redaksjonen som har det fulle,

selvstendige ansvaret for det som publiseres, og at man ikke kan skylde på kilden dersom opplysninger er uriktige (Brurås, 2020, 137). Det gjorde at vi måtte ta informasjon fra henne med en ekstra klype salt, og også søke andre kilder utenfor hennes krets.

Vi fikk raskt tilgang til massive mengder dokumenter. Disse ga oss et godt utgangspunkt for å lage tidslinjer, se sammenhenger og finne kilder, men det fantes lite faktisk dokumentasjon i papirene. Mye av det var rettsdokumenter utarbeidet av den ene eller andre parten i en opprørende samlivskonflikt. Disse var åpenbart skrevet fra et satt standpunkt, og var dermed vanskelig for oss å bruke som dokumentasjon.

Det ble tidlig viktig for oss å avklare om politifolk faktisk hadde jobbet for vaktelskapet, og når dette eventuelt hadde skjedd. Den tidligere politimannen hadde startet vaktelskapet da han sluttet i politiet i 2005, og drev flere ulike firma etter den tid. Vi kom over et rundskriv fra Politidirektoratet fra 2008. Der slo de fast at politifolk ikke hadde lov til å jobbe som vektere. Dette var den første håndfaste dokumentasjonen vi fant på at politifolk ikke kunne jobbe som vektere samtidig som de var ansatt i politiet. Vi var usikre på om dette hadde vært lov før 2008, men klarte heller ikke å oppdrive dokumentasjon som sa noe om det. Dermed måtte vi ta utgangspunkt i at alle politifolk som jobbet i vaktelskapet etter 2008 hadde gjort noe ulovlig.

Vi visste at vaktelskapet hadde hatt oppdrag på flere ulike festivaler og arrangementer i Drammensområdet. Disse festivalene hadde ofte hatt god pressedekning. Vi starta derfor et arbeid med å lete etter bilder fra de ulike festivalene som viste vektere. Vi startet først i egne bildearkiver i NRK, og så med målrettede søk på nettaviser i området. Jeg begynte også å lete på sosiale medier. En utfordring var at bildene lå veldig spredt, og at dette dermed ble et tidkrevende, manuelt arbeid. Om vi hadde hatt en større database kunne vi lastet ned mange bilder i gangen. Nå måtte vi heller gjøre dette manuelt, med ett og ett bilde.

På et punkt i dette arbeidet tok Rune Christoffer Holm på teamet kontakt med lokalaviser i området, for å få se i deres bildearkiv. Slik kom han over et bilde fra Vest-Telemark blad. Det viste politikvinnen i vekteruniform, framme ved scenen på Seljordfestivalen i 2010. Dette var samtidig som kvinnen jobbet i politiet. Dette var dermed et håndfast bevis på at politifolk hadde jobbet i selskapet samtidig som de var ansatt i politiet.

Vi fant også en rekke andre bilder av vektere fra det samme vaktelskapet. Jeg hadde brukt en del tid på dette punktet på å bygge persongalleri med bilder av alle jeg kom over. Da vi begynte å gå gjennom vekter-bildene, dro vi likevel ikke kjensel på noen av vekterne. Vi spurte også politikvinnen om å se på bildene, men hun hevdet også at hun ikke klarte å identifisere dem. Det gjorde at et titalls bilder av vektere fra vaktelskapet var ubrukelige for oss. Dersom vi hadde hatt bedre tid, kunne vi trolig lagt mer innsats i å identifisere disse. Det kunne gitt oss flere kilder å ta kontakt med, og et større nettverk som kunne bekrefte opplysninger.

Da vi nærmet oss publisering satt vi med to nåværende politifolk som innrømte å ha jobbet ulovlig for vaktelskapet. Den ene var mannens eks, politikvinnen. Den andre var en mann som fortsatt jobber i politiet. Mannen sa at han og mer enn ti andre politifolk hadde hatt oppdrag for vaktelskapet etter 2008. Han sa også at han fikk svart betalt i kontanter. I tillegg hadde vi en annen kilde, Nils Bjerke. Han hadde jobbet som vekter i området sammen med den tidligere politimannen. Bjerke hevdet også at politifolk hadde jobbet i vaktelskapet, og at ledelsen i politiet hadde visst om det. I tillegg hadde vi snakket med flere personer på bakgrunn som også hevdet det samme som de tre overnevnte.

Vi diskuterte flere ganger hvor mange personer som måtte si det samme, før vi kunne ta det for god fisk og regne det som dokumentasjon. Vi måtte slå oss til ro med at det var for vanskelig å faktisk dokumentere svart arbeid i vaktelskapet. Hele poenget med svart arbeid er at det ikke finnes noe papirspor, og at det ikke står i for eksempel regnskaper eller på kontoutskrifter. Vi hadde heller ikke nok dokumentasjon til å lage oss et totalbilde av selskapets økonomi. Det gjorde at vi måtte stole på kildene som sa det, og heller ta forbehold i teksten vår. Det gjorde vi ved å for eksempel skrive at kildene sa opplysninger heller enn å bare skrive det i brødtekst, og å bruke ord som «skal ha» og «hevder».

Det var noen punkter som var spesielt viktige da vi valgte å bruke kilder heller enn papirer og dokumenter som dokumentasjon:

- **Uavhengighet**

Det var tidlig viktig for oss å søke kilder utenfor politikvinnen og hennes krets.

Dermed lette vi etter navn i dokumenter, på sosiale medier og gjennom andre vi

snakket med, som kunne fortelle oss om saken uavhengig av politikvinnen. Slik kom

vi blant annet over Nils Bjerke, som hadde drevet vaktsselskap i samme område. Han hadde flyttet, jobbet ikke lenger i samme bransje, og kjente ikke politikvinnen særlig godt. Politimannen vi snakket med hadde heller ingen agenda opp mot verken politikvinnen eller eieren av vaktsselskapet. Denne forsikringen gjorde oss tryggere på at kildene snakket sant, og at de ikke løp noen andre sitt ærende.

- **Motivasjon**

Vi var interessert i kildenes motivasjon for å snakke med oss, og for å stille i en sak. Politikvinnens motivasjon var allerede klar - hun rettet kritikk både mot eksmannen, men også mot politiet og deres håndtering. Nils Bjerke rettet kritikk først og fremst mot ledelsen i politiet. Han hevdet å ha varslet politiet om uregelmessigheter i vaktsselskapet i flere år, uten at noe skjedde. Hva gjaldt politimannen satt vi der med dokumentasjon på at han hadde jobbet for vaktsselskapet. Det var dermed vanskelig for han å nekte for det, og han ville dermed heller snakke med oss.

- **Åpenhet**

Et problem med saken var å få på plass noen åpne kilder. Brurås påpeker i sin bok at det hører med til god journalistikk å identifisere hvem som er kilde for opplysningene som bringes fram. Anonyme kilder er forbeholdt de situasjonene der det er den eneste måten man kan bringe fram informasjonen på (Brurås, 2020, 219). I dette tilfellet satt vi med to kilder vi synes det var vanskelig å identifisere. Begge innrømte å ha gjort noe ulovlig, noe som i henhold til Vær Varsom-plakaten talte mot å identifisere dem. Derimot ønsket Nils Bjerke å stå fram med navn og bilde. At vi fikk en åpen kilde i saken, som åpent kritiserte politiet, gjorde det lettere å legitimere en publisering.

- **Vesentlighet**

Vi måtte tidlig slå oss til ro med at flere opplysninger var vanskelig å dokumentere. Vi mente likevel at saken var viktig nok til at det var aktuelt for oss å omtale den. Slik Roppen og Allern beskriver i «Journalistikkens samfunnsoppdrag» er vesentlighet et av de klassiske nyhetskriteriene, og trekkes stadig fram for å underbygge at en sak har offentlig interesse. Sakens vesentlighet brukes også som argumentasjon fra innklagede redaksjoner i klagesaker i PFU (Roppen & Allern, 2010, 60). Et punkt vi merket oss i arbeidet var at kritikken som kom frem stort sett ble rettet mot politiet som institusjon og politiledelsen, ikke mot eieren av vaktsselskapet. Det var også viktig for oss med tanke på historien med hans tidligere samboer. Kritikken dreide seg rundt at politiet hadde unnlatt å etterforske mannen og henlagt anmeldelser mot ham, og påstander om at politiledelsen hadde visst om ulovlig arbeid fra politifolk i

vaktselskapet. Kritikken mot politiet som system heller enn mot en enkeltperson var både viktigere i en samfunnsmessig kontekst, men gjorde det også enklere å legitimere å omtale saken.

Relasjoner mellom kilder

I prosjektet som omhandlet økonomisk vold var arbeidet med sårbare kilder særlig utfordrende. En krevende øvelse i politiprojektet var derimot å vurdere hvilke kilder vi kunne ta kontakt med på hvilket tidspunkt. Nettverkskartet vi etablerte fra start viste flere bindinger mellom de aller fleste. Noen var i familie, noen hadde jobbet sammen tidligere, noen var gode venner, og andre hadde sittet i styrene til noen andre sine selskaper. Dette gjorde det ekstra vanskelig å vurdere hvem vi kunne ta kontakt med når, i frykt for å spolere saken videre. Vi hadde allerede gjort omfattende personresearch, og opparbeidet oss mye informasjon som var nyttig i denne prosessen. Men rekkefølgen på kildekontakten og faren for lekkasjer videre var uansett noe vi måtte ta på alvor.

På et tidspunkt fikk vi tilgang på ei liste med navn på politifolk som skulle ha jobba ulovlig for vaktselskapet. Vi var nødt til å konfrontere disse med påstandene om at de hadde jobba ulovlig, men var også redde for at de skulle rekke å varsle hverandre dersom vi begynte å ringe rundt. Vi ville unngå at de fikk mulighet til å samordne seg og bli enige om hva de skulle si før vi rakk å ringe alle.

Løsningen ble å sette av et bestemt tidspunkt hvor vi alle tre ringte politifolkene samtidig. Vi ble enige om hvem som skulle ringe hvilke folk, og skrev logg fortløpende underveis. Vi hadde også løpende kontakt med hverandre over melding og telefon. Dersom du ikke fikk svar gikk du videre på lista di, til neste. Denne metoden gjorde at vi fikk ringt samtlige vi trengte å nå i løpet av kort tid, og vi fikk også snakket med dem før de rakk å varsle hverandre.

Dette var også en effektiv metode for å bøte på egen telefonskrek. Ofte kan det være ubehagelig å hente inn slike tilsvare, og det er fort gjort å utsette telefonsamtaler som du vet at kan bli ukomfortable for begge parter. Når vi gjorde det slik hadde man ikke noe valg - man måtte gjennomføre sine telefonsamtaler samtidig som de to andre gjorde det. Å vite at man var sammen om det, og å snakke sammen etterpå, gjorde opplevelsen bedre og mer ufarlig. Vi

var trygge på at vi hadde vårt på det rene, at vi ga den samme informasjonen, og at vi hadde gjort det vi skulle.

Anonymisering og identifisering

Et av punktene vi diskuterte mye inn mot publisering av den siste saken var om vi skulle identifisere ekspolitimannen. Vær Varsom-plakaten legger noen premisser til grunn for om man skal identifisere eller ikke. Plakaten sier at anonymisering er hovedregelen, men det finnes unntak. Identifisering må begrunnes i et **berettiget informasjonsbehov**. Deretter oppsummeres det noen punkter som beskriver hva som kan være et berettiget informasjonsbehov:

- Når det er **overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer**, altså at personene som identifiseres kan være til fare for andre. Dette gjelder for eksempel når politiet går ut med en etterlysning, eller hvis en person eller et firma allerede har svindlet mange, og kan komme til å lure fler.
- Ved **alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger**, som vil si store kriminalsaker som drap, økonomisk kriminalitet og lignende.
- Når omtaltes **identitet eller samfunnsrolle** har klar relevans for de forhold som omtales. Den omtalte personens rolle eller posisjon gjør saken interessant og viktig.
- Der identifisering **hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke**. Dersom gruppen man omtaler består av få personer, kan man rette mistanke mot uskyldige personer. Brurås bruker eksempelet «en advokat i Molde» som en gruppe som er så fåtallig at det kan oppstå rykter.

Brurås peker på at det er en stor belastning i seg selv å bli omtalt i pressen for noe galt man har gjort. Å bli «uthengt» i media kan oppleves som en vel så stor belastning som å få en straff gjennom rettsvesenet. Omtale med identifikasjon rammer heller ikke bare personen som blir omtalt, men også hans familie og omgangskrets. Man kan risikere å legge sten til byrden deres ved å identifisere (Brurås, 2020, 258).

Brurås peker på tre viktige momenter når man skal vurdere identifisering:

- Sakens samfunnsmessige betydning
- Lovbryterens posisjon
- Sakens stadium i rettsvesenet

I dette tilfellet mente vi at saken hadde stor samfunnsmessig betydning. Dette handlet om hvordan politiet forvaltet og håndhevd sin myndighet og makt, både hva gjaldt håndteringen av de henlagte anmeldelsene, men også av egne ansattes feilsteg. Vi mente at dette var påstander som politiet måtte svare for, og som var viktige nok til å legitimere en sak.

Hva gjaldt ekspolitimannens posisjon, var det vanskeligere å legitimere en identifisering. Han hadde ingen høytstående posisjoner lenger, og hadde vært ute av politiet i nesten 20 år. Han var aktiv i næringslivet i sitt område, men heller ikke veldig økonomisk velstående, og fremsto ikke som en person med voldsomt mye makt utenfor sin egen krets. Hans posisjon var dermed ikke noe som tilsa at vi kunne identifisere ham ved navn og bilde. Dersom mannen fortsatt hadde vært leder i politiet, eller en nylig avgått politileder, hadde saken kanskje vært en annen.

Vi var også usikre på om mannen faktisk hadde gjort noe ulovlig. Politifolk har selv et selvstendig ansvar for å melde inn bierverv og ekstrajobber til politiledelsen, og å få dem godkjent. Han kunne derfor ikke stilles til ansvar for at politifolk hadde arbeidet ulovlig i selskapet hans, selv om han hadde visst om det. Mannen hadde også blitt anmeldt en rekke ganger, men alt var henlagt. Han var derfor ikke dømt for noen lovbrudd. Det vi kunne se at han eventuelt hadde gjort som var et lovbrudd, var å betale folk svart, og på den måten unngå skatt. Dette var likevel en påstand som kom fra én person i saken vår, og som vi ikke hadde håndfaste bevis på. Det finnes vel likevel mange personer her til lands som har betalt en person eller to svart, uten at de havner i avisa av den grunn.

At mannen ikke hadde begått et lovbrudd, var for så vidt også en grunn til å identifisere. Vær Varsom-plakaten sier tydelig at man skal være forsiktig med å identifisere personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold, eller saker som er på et tidlig stadium av etterforskning. Her forelå det ingen straffbare forhold, og heller ingen etterforskning. Spørsmålet var likevel om det var nødvendig for oss å identifisere mannen, eller om vi kunne unngå det. Her landet vi på at vi kunne løse saken uten å bruke navn og bilde av ham.

Samtidig støtte vi på en utfordring. For å omtale saken var vi nødt til å identifisere at dette dreide seg om en tidligere politimann, og at vedkommende nå drev et vekterselskap. Det

første punktet var viktig fordi dette dreide seg om en systemkritikk mot politiet, og at han var en tidligere kollega av de som hadde jobbet ulovlig. Vektorselskapet var vesentlig fordi politifolk ikke har lov til å jobbe som vektere, fordi de ikke skal havne i en situasjon hvor de kan være nødt til å bruke politimyndighet.

Vi anså det også slik at vi var nødt til å identifisere hvilket politidistrikt dette dreide seg om. Flere kilder hevdet at den lokale politiledelsen hadde visst om hva som foregikk, og unnlatt å gjøre noe med det. Vi måtte ha mulighet til å stille den lokale ledelsen ansvarlig. Det gjorde at vi både var nødt til å identifisere Sør-Øst politidistrikt, men også det tidligere Søndre Buskerud politidistrikt. Dette var fordi flere av hendelsene lå ei stund tilbake i tid, før distriktene ble større. Da var vi nede på et mye mindre geografisk område.

Dersom vi oppga all denne informasjonen, men ikke identifiserte verken selskapet eller mannen, sto vi i fare for å mistenkeliggjøre noen andre. Vi forsøkte å finne ut hvor mange politigodkjente vaktelskap det fantes i Sør-Øst politidistrikt, og om det fantes andre vaktelskap som var drevet av tidligere politifolk. Politiet ville imidlertid ikke gi oss innsyn i lista over godkjente vaktelskap. Det gjorde det tilnærmet umulig for oss å finne ut av om det fantes andre, lignende selskap, som vi kunne risikere å sette i en ubehagelig posisjon.

Det var viktig for oss å stille både dagens og tidligere politiledelse til ansvar, og å stille dem spørsmål om saken. De groveste påstandene gikk på at den lokale politiledelsen skal ha visst om uregelmessigheter i vaktelskapet, at de skal ha latt politifolk jobbe ulovlig i selskapet til sin tidligere kollega, og at de hadde henlagt anmeldelser mot mannen. Det ville være kunstig å gå høyere opp i systemet, på direktoratsnivå, for å få svar på disse spørsmålene som angikk et bestemt politidistrikt. Det ville også vært merkelig å anonymisere tidligere politimester i Søndre Buskerud, Christine Fossen, som har hatt flere høytstående posisjoner de siste årene. For å gjøre jobben vår på en ordentlig måte, mente vi det var nødvendig å identifisere disse.

I 2022 omtalte NRK og en rekke andre medier en kommuneoverlege fra Trøndelag som var sikta for overgrep. I februar bestemte NRK seg for å identifisere kommunen. I begrunnelsen fra 14. februar sies det at NRK bruker navnet på kommunen for å bedre kunne gå inn i kommunens håndtering av saken, både gjennom årene og i dag. De argumenterer for at man gjennom å identifisere kommunen og ansvarliggjøre enkeltpersoner gjør journalistikken mer etterprøvbart. Det gjør det også enklere for publikum å forstå det som de beskriver som en

viktig og omfattende sak. Samtidig identifiserer ikke NRK kommuneoverlegen ved navn, og de er også varsomme med opplysninger om pasienter (Sae-Khow et al., 2023).

Vi endte opp med å identifisere vaktsselskapet med navn, men ikke ekspolitimannen. Dette var som sådan en indirekte identifisering av den tidligere politimannen - om man som leser ønsket det, var det ikke vanskelig å finne ut av hvem han var. Det er likevel en vesentlig forskjell på om leserne selv tar seg tid til å finne ut hvem mannen var, og om NRK hadde skrevet navnet hans og publisert et bilde av ham. Ved å identifisere selskapet hans, utelukket vi mistanke mot andre vaktsselskap i samme området. Vi slapp også å over-anonymisere, noe som ville gjort jobben vår vanskeligere, og saken dårligere. Det var et vesentlig poeng i saken at vi fikk snakket med både dagens og tidligere ledelse i politiet, og stilt dem til ansvar, uten å måtte anonymisere dem. På den måten fikk vi rettet kritikken dit den hørte hjemme, uten å peke direkte på en enkeltperson.

Oppsummering

I denne oppgaven har jeg fortalt om to prosjekter, et publisert og et upublisert. De største utfordringene knyttet seg til kildearbeidet, enten opp mot sårbare kilder eller i form av relasjoner mellom kilder, systematisering av store dokumentmengder, og etiske valg rundt anonymisering eller identifisering.

Da jeg satte i gang med prosjektet om økonomisk vold var det mitt første graveprosjekt i såpass stor skala. Det var utfordrende og krevende, men jeg lærte også svært mye av prosessen. Det var vanskelig å holde motet oppe da prosjektet måtte legges på is til fordel for et annet, men erfaringene jeg hadde gjort meg viste seg å være svært nyttige da vi satte igang med politiprojektet.

Prosjektet om økonomisk vold lærte meg mye om håndtering av kilder, og særlig av sårbare kilder. Her trådte jeg en del feil, men lærte til gjengjeld viktigheten av å gjøre konkrete avtaler og legge premissene klare fra start. Det var veldig godt å ha med seg den erfaringen da vi i politiprojektet igjen støtte på utfordrende kildearbeid.

Det første prosjektet viste meg også viktigheten av å ha systemer på plass allerede fra start. I økonomisk vold-prosjektet var jeg alene, og stolte dermed mye på at jeg selv hadde god kapasitet til å huske detaljer. Jeg skrev fortsatt logg og hadde en viss struktur på dokumentasjon og kilder, men når jeg ser tilbake nå var dette prosjektet mye mer ustrukturert. Dersom vi hadde kommet til et oppstartsverksted, ville det vært vanskelig for noen andre å oppdatere seg på all informasjonen jeg satt med. En mer strukturert tilnærming til materialet her hadde derfor vært lurt.

Dette var til gjengjeld nyttig erfaring å ha med seg da vi startet opp politiprojektet. Her ble det tidlig klart at vi måtte forholde oss til store mengder dokumenter, mange kilder med uklare motiv, og et stort og uoversiktlig sakskompleks. At vi her gjorde en grundig jobb med å strukturere prosjektet fra start gjorde jobben veldig mye lettere for oss utover våren. Et vesentlig poeng her var også at vi journalistene og reportasjeleder var spredt på fire ulike NRK-kontor, og ikke møttes på en daglig basis. Så godt som all kontakt mellom oss foregikk dermed skriftlig, over telefon eller Teams. Det la ekstra press på at vi var nødt til å være ryddige og ha god kontroll på materialet fra start, slik at det var enkelt å koble seg på.

Begge de to prosjektene har gitt meg nyttige erfaringer og lært meg mye nytt som jeg tar med meg videre på veien. Viktigst av alt har jeg vært nødt til å reflektere rundt og evaluere egne valg, både fortløpende og på lengre sikt. Det er en øvelse vi nok gjør for sjeldent i et hektisk yrkesliv, og som jeg nå vil forsøke å ta meg bedre tid til.

Litteraturliste

Brurås, S. (2020). *Etikk for journalister* (6th ed.). Fagbokforlaget.

Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner [Stortingsmelding]. (8.mars 2013).

Regjeringen.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/1cea841363e2436b8eb91aa6b3b2d48e/no/pdfs/stm201220130015000dddpdfs.pdf>

Gulbrandsen, T. (16. mars 2016). Utsatt for økonomisk vold av ektemennene: Slik ble

«Lene» og «Anne» gjeldsofre. *Nettavisen*.

<https://www.nettavisen.no/utsatt-for-okonomisk-vold-av-ektemennene-slik-ble-lene-o-g-anne-gjeldsofre/s/12-95-3423202054>

Hansen, I. M. (2021). *Jeg var gift med en bedrager*. Kagge Forlag.

Hjeltnes, G., & Warmedal, M. M. (2012). *Gravende journalistikk: metode, prosess og etikk*.

Gyldendal akademisk.

Hornmoen, H., & Steensen, S. (2021). *Journalistikkens filosofi*. Universitetsforlaget.

Hunter, M. L. (2011). *Story-Based Inquiry: A Manual for Investigative Journalists*.

UNESCO.

Johansen, P. A., & Røed-Johansen, D. (2021). *SMS-ene som åpnet grensene* [Metoderapport til SKUP]. SKUP. <https://www.skup.no/rapporter/2020/sms-ene-som-apnet-grensene>

Muladal, A., Tommelstad, B., & Lohne, L. (2023). *Døden bak murene* [Metoderapport til SKUP 2022]. SKUP.

<https://www.skup.no/sites/default/files/2023-03/VG%20-%20D%C3%B8den%20bak%20murene.pdf>

Olufsen, B. (15. desember 2021). Slik vinner du SKUP-prisen. *Medier24*.

<https://m24.no/bernt-olufsen-debatt-kommentar/slik-vinner-du-skup-prisen/426864>

- Rachlew, A., Løken, G.-E., & Bergestuen, S. T. (2020). *Den profesjonelle samtalen: en forskningsbasert intervjumetodikk for alle som stiller spørsmål*. Universitetsforlaget.
- Roppen, J., & Allern, S. (Eds.). (2010). *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. IJ-forlaget.
- Sae-Khow, N., Holst, V. S., Sørbø, K., & Nilsen, P. M. (14. februar 2023). Overgrepssiktet lege på Frosta: Kommunen har hele tiden hevdet at de ikke visste. *NRK*.
https://www.nrk.no/trondelag/xl/overgrepssiktet-lege-pa-frosta_-kommunen-har-hele-tiden-hevdet-at-de-ikke-visste-1.16292860#intro-authors--expand
- Sjue, F. (2011). *Undersøkende journalistikk: en innføring*. IJ-forlaget.
- Strømme, E. S. (2022). *Kokebok fra SKUP-kjøkkenet*. Fagbokforlaget.
- Torset, N. S., Venli, V., Gausen, S., Ekroll, H. C., Langved, Å., & Gjerde, R. (2022). *Pendlerboligene - Fra gutterom til stortingsskandale* [Metoderapport til SKUP 2022]. SKUP.
<https://www.skup.no/rapporter/2021/pendlerboligene-fra-gutterom-til-stortingsskandale>
- Vær Varsom-plakaten*. (2021). presse.no.
<https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>
- Vold i nære relasjoner og menneskehandel*. (7. mars 2016). Nav.
<https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/samarbeid/for-kommunen/satsingsomrader2/vold-i-naere-relasjoner-og-menneskehandel>

Del 2

Teorioppgave

Innledning	1
Bakgrunn	1
Metode	3
Teori	5
Følelser som journalistisk verktøy	5
Profesjonalitet	7
Rollekonflikter	7
Emosjonell dissonans	8
Å adoptere andres traumer som sine egne	9
Analyse	11
Kildekontakten	12
Den innledende kontakten	12
I intervjusituasjonen	13
Etter publisering	15
Arbeidshverdagen	17
Debriefing	17
Ingen ni-til-fire-jobb	18
Journalist eller medmenneske	18
Å sette grenser	18
Venn eller journalist	20
Belastning	22
Rollekonflikten	22
Emosjonell belastning	23
Oppsummering	25
Litteraturliste	27

Innledning

I filmen Frost/Nixon fra 2008 får man følge talkshow-verten David Frost mens han forbereder seg til å møte tidligere president Richard Nixon til et tolv dager langt intervju i 1977. Dette skjer etter Nixon må gå av som følge av Watergate-skandalen. Nå skal han reparere ettermælet sitt mens Frost skal få berømmelsen han drømmer om. Det er en kamp mellom to ulike personer, en journalist og en kilde, hver med sin agenda.

David Frost og teamet hans bruker flere måneder på å forberede seg til intervjuet. Målet er at de skal kjenne Richard Nixon bedre enn han kjenner seg selv, og hele tida forutsi hva som blir den tidligere presidentens neste trekk. Kvelden før siste opptaksdag, det store intervjuet om Watergate, ringer telefonen på David Frosts hotellrom.

«Du vet, det er rart. Vi har sittet i stoler overfor hverandre, snakket sammen i timesvis, det kjennes ut som flere dager. Og likevel kjenner jeg deg nesten ikke», sier Nixon.

Som journalist kommer man tettere på mennesker enn folk flest. Man jobber aktivt for at kildene skal opparbeide tillit til en, og dele mest mulig. Når man jobber langsiktig over tid blir man etter hvert svært godt kjent med kildene. Samtidig verner de fleste journalister om sitt eget privatliv og den personen de er utenfor jobben. Man skal opprettholde en profesjonell distanse.

For journalisten er kildearbeidet en del av jobben. Men for kildene er kontakten med en journalist gjerne personlig betinga, og beveger seg inn i deres personlige sfære. Dette gjelder spesielt når man arbeider med og forholder seg til sårbare og uerfarne kilder. Hvordan unngår man å bli venn med kildene sine? Hvordan hindrer journalister at kildene oppfatter dem som allierte hjelpere? Og hvordan opprettholder man et godt forhold, når man også må være kritisk mot kilder som oppfatter at journalisten skal hjelpe dem?

Bakgrunn

«Enhver journalist som ikke er for dum eller for selvopptatt til å bry seg om hva som foregår, vet at det han gjør, er moralsk uforsvarlig»

Slik åpner Janet Malcom boka «Journalisten og morderen» fra 1990. Forfatteren beskriver hvordan et intervjuobjekt kan føle seg sveket etter å ha blitt negativt framstilt i en artikkel eller bok. Journalisten som virket vennlig, sympatisk og interessert hadde aldri den minste intensjon om å samarbeide om fortellingen, men ville heller skrive sin egen.

Kilder vil alltid ha et motiv for å dele eller holde tilbake informasjon. Mange har oppsiktsvekkende og til tider hjerteskjærende historier å fortelle. Finn Sjøe beskriver hvordan han har møtt slike kilder, og forsøkt å formidle både respekt, glede, forbauselse og skepsis (Sjøe, 2011, 26). Et kildeforhold er en gjensidig utveksling, hvor kilden også ønsker å få noe ut av den relasjonen. Om man som journalist fanges i deres narrativ, risikerer man å havne i en fastlåst posisjon (Sjøe, 2011, 27).

Sjøe beskriver også hvordan man som journalist kan havne mellom to stoler når man omgås kilder med sterke historier. Når skal man være støttekontakt og emosjonell krykke for kilden, og når skal man være journalist? Skal man opptre kynisk, eller skal man forsøke å være både medmenneske og journalist? (Sjøe, 2011, 34-35)

I metoderapporten «Barnevernets engler» fra 2018 beskriver Dagbladet hvordan de over en lengre periode fulgte flere unge jenter tilknyttet en barnevernsinstitusjon i Bergen. Journalistene kom spesielt tett på en av jentene. I rapporten beskriver de hvordan de var med henne på legevakta og rusakuttmottaket da hun tok overdoser, og hvordan de måtte ringe nødnummeret flere ganger når det var fare på ferde. Journalistene beskriver et utfordrende forhold hvor de måtte klargjøre sin rolle overfor henne, samtidig som de jobbet bevisst med å fortjene hennes tillit. Ved ett tilfelle forsøkte jenta for eksempel å oppgi journalistene som pårørende til helsevesenet (Hansen & Jarlsbo, 2018).

«Vi måtte forklare at dette ikke var vår rolle i forhold til henne. Det aksepterte hun. Vi jobbet bevisst med å fortjene Karinas tillit, og bestrebet oss på å være åpne og tydelige overfor henne. Når vi hadde ringt nødnetten eller angitt henne til politiet, fortalte vi henne om det og forklarte hvorfor» (Hansen & Jarlsbo, 2018)

Som journalist skal man både ha en nærhet og en avstand til kildene sine. Når man arbeider med kilder i en vanskelig livssituasjon over tid bygges det naturlig nok en relasjon. Det kan

være vanskelig for uerfarne kilder å forstå hvorfor journalisten må ta de etiske vurderingene, eller stille spørsmål ved ting som for kilden er opplagt. Det er nærliggende å anta at det også kan være vanskelig for journalisten å holde en profesjonell distanse.

I denne oppgaven vil jeg utforske dette, med bakgrunn i følgende problemstilling: Hvordan balanserer journalister forholdet mellom profesjonalitet og distanse, og medmenneskelighet og nærhet i langvarige graveprosjekter med kompliserte kildeforhold?

Metode

I denne oppgaven vil jeg benytte meg av kvalitativ metode for å svare på problemstillingen. I datainnsamlingen har jeg gjennomført dybdeintervjuer med tre journalister som har jobbet langsiktig og undersøkende med kilder i ulike livssituasjoner.

Man benytter seg av dybdeintervjuer i situasjoner hvor man ønsker å studere meninger, holdninger og erfaringer. I en studie som dette vil man etterstrebe å forstå informantens opplevelser og høre deres refleksjoner rundt disse, samt få fram nyansene av deres erfaringer. Dersom formålet med studien er å høre refleksjoner og tanker om et gitt tema, er dybdeintervjuer å foretrekke over kvantitative metoder, eller andre, mindre nyanserte kvalitative metoder (Tjora, 2017, 114).

I forkant av intervjuene utarbeidet jeg en intervjuguide. Dybdeintervjuet som form åpner likevel opp for at man har anledning til å bruke det informanten forteller som en kilde til avgrensning etter hvert som man får mer data, siden informanten har mulighet til å introdusere temaer som ikke nødvendigvis står i intervjuguiden (Tjora, 2017, 130).

Intervjuene ble gjennomført enten på journalistenes arbeidssted eller gjennom en digital samtale på Teams, avhengig av hvor jeg og informantene befant oss i landet. Under intervjuene tok jeg lydopptak av samtalen. Dette var for å sikre at jeg ikke gikk glipp av noe som ble sagt, men også for å unngå å bruke for mye fokus under intervjuet på å notere underveis. Jeg tok likevel notater underveis i intervjuene for å huske ting som ble sagt som var spesielt viktig, eller for å kunne stille oppfølgingsspørsmål. Jeg noterte meg også kroppsspråk, ansiktsuttrykk og andre fysiske tegn som kunne brukes til å beskrive informantens uttrykk og intensjon utover de konkrete ordene de sa.

Informantene i studien er delvis anonymisert. Det innebærer at jeg har identifisert dem med arbeidssted og kjønn, men ikke med navn. Dette ble bestemt etter å ha hatt samtaler med informantene, hvor det kom fram at deres største bekymring ved å delta var at fremtidige kilder kunne finne fram til svarene deres i denne studien. Flere av informantene fryktet at dette kunne skade fremtidige kildeforhold. De var imidlertid komfortable med at kolleger og bekjente eventuelt kunne skjønne hvem de var ut fra svarene de ga. Ved å ikke bruke navn på informantene forhindret jeg at de er søkbare, slik de hadde vært om jeg hadde brukt deres fulle navn, samtidig som vi fortsatt får identifisert hvor i bransjen de befinner seg.

Informantene fikk anledning til en sitatsjekk av intervjuene før oppgaven ble ferdig skrevet og innlevert, dersom de ønsket det. Til tider gikk intervjuene inn på temaer som informantene oppfattet som ganske personlige. En av informantene ga tidlig uttrykk for at hen var usikker på hvor mye hen skulle dele, og hvor personlig hen var komfortabel med å være. Avtalen om en sitatsjekk, i tillegg til delvis anonymisering av informantene, var dermed med på å trygge dem.

I denne studien var det vesentlig å rekruttere informanter med relevant erfaring, men som også av ulike årsaker kan uttale seg om det aktuelle temaet på en reflektert måte.

Informantene var ikke tilfeldig plukka ut for å representere en populasjon, men heller med bakgrunn i deres erfaringer og posisjoner. I dette tilfellet var det aktuelt å intervjuet et visst antall undersøkende journalister fra ulike redaksjoner, som alle har jobbet langsiktig med uerfarne kilder eller sterke personhistorier. Informantene ble rekruttert gjennom direkte henvendelser fra meg på enten e-post, telefon eller ansikt til ansikt. På den måten hadde de også mulighet til å stille spørsmål om studien før de takket ja til å delta.

For å analysere intervjuene har jeg tatt i bruk en tematisk analyse. En slik analyse kan brukes til å identifisere, analysere og finne mønster i datamaterialet (Braun & Clarke, 2006, 79).

Tematisk analyse er godt egnet til å få oversikt over overordnede temaer i datamaterialet, ut over hver enkelt informants opplevelser. Derfor er også analysen i denne oppgaven delt inn i overordnede temaer. Dette ble gjort allerede i utarbeidelsen av intervjuguiden, og ble så justert og tilpassa inn mot analysen.

Jeg vurderte en rekke andre forskningsmetoder som kunne vært mulige å ta i bruk før jeg landet på dybdeintervjuer. For eksempel hadde Hege Lamark og Lisbeth Morlandstø suksess med ei fokusgruppe da de jobbet med studien «Hederlig menneske, god journalist?». Her deltok forskerne i ei samtalegruppe med seks journalister hvor de reflekterte rundt opplevelser fra sin yrkeshverdag (Lamark & Morlandstø, 2002, 9). Det kan tenkes at fokusgrupper også hadde vært interessant i denne studien, men med tanke på oppgavens omfang ble det rett og slett for komplisert og lite gjennomførbart.

En annen mulighet hadde vært en spørreundersøkelse som ble sendt ut til et større utvalg. Fordelen med en slik spørreundersøkelse ville vært at man fikk et større antall svar og dermed bredere representasjon. Samtidig ville man miste en del av de nyansene og refleksjonene som dybdeintervjuet åpner for. I denne studien var det først og fremst nettopp disse nyansene jeg var mest interessert i, og en spørreundersøkelse ble derfor ikke aktuell.

Teori

I denne delen vil jeg forklare og belyse noen begreper som er viktige å ha som grunnlag når man leser resten av studien. Her vil jeg innom følelser som journalistisk verktøy, profesjonalitet, rollekonflikter, emosjonell dissonans og andrehåndstraumer.

Følelser som journalistisk verktøy

Hvordan publikum nå bruker mediene har bidratt til at folk stadig er mer personlig og emosjonelt investert i verden rundt dem. Charlie Beckett og Mark Deuze (2016) mener at dette først og fremst kommer av at mediene nå alltid er med i lomma, og at man alltid har tilgang til informasjon på mobiltelefonen sin. I viderekoblingen av dette er mediene nå sosiale, og er en del av både ens personlige og offentlige nettverk. Dette skaper en digital gjensidig avhengighet. Journalistikken har blitt en del av folks hverdagsliv, samtidig som man får innholdet tilpassa seg gjennom personlige preferanser og algoritmer. Forfatterne argumenterer for at følelser stadig blir mer sentralt i hvordan nyheter produseres og konsumeres (Beckett & Deuze, 2016). Fortellinger om mennesker har fått stadig større plass i journalistikken. I dag belyser mediene enkeltpersoners egenskaper og karaktertrekk i større grad enn tidligere (Karlsen & Duckert, 2017, 14). Beckett og Deuze (2016) argumenterer for at dette ikke bare endrer den klassiske ideen om journalistisk objektivitet, men også endrer ideen om nyheter i seg selv. Påstanden er at de tradisjonelle harde nyhetene, som sjokkerer og

skremmer, nå er så omfattende og tilstede i publikums liv at nyhetene kan gjøre at publikum føler seg fremmedgjort, og blir apatiske.

Beckett og Deuze (2016) viser til tre faktorer som gjør at journalister bruker følelser som et verktøy. Først og fremst dreier dette seg om økonomi og konkurranse. Mediene konkurrerer ikke lenger kun med hverandre, men også med sosiale medier og andre plattformer som kjemper om publikums oppmerksomhet. Å distrahere seg fra nyheter som vekker vanskelige følelser er enklere nå enn noen gang før. En utprøvd måte å få oppmerksomhet på er å vekke følelser hos publikum. Det er forsåvidt ikke noe nytt at mediene appellerer til brukernes følelser, men ifølge forfatterne har dette blitt mer utbredt enn tidligere, journalistene spiller på flere følelser enn før, og det har blitt større aksept for involvering av publikum i journalistikken.

Det andre forfatterne nevner er teknologiens fremvekst. Det finnes klare bevis på at emosjonelle signaler bidrar til at brukerne forlenger engasjementet sitt på siden. En historie med emosjonelt engasjerende bilder får mer trafikk, og en tekst skrevet på samtalenært språk har en tendens til å øke responsen man får. Journalister har ikke lenger bare ansvar for å lage og fullføre innholdet, men også for å publisere og tilpasse det til ulike plattformer, samt å berike innholdet med kart, grafikk, tidslinjer og interaktive verktøy. At publikum sprer innholdet ditt er avgjørende for historiens suksess, og følelsesmessig påvirkning er avgjørende for å få det til.

For det tredje sitter vi nå med en større og bedre forståelse av publikums atferd. Tidligere erfaringer viser at publikum responderer og reagerer på følelser, ikke på ideer eller fakta. Å forstå hvordan folk forholder seg til nyheter både på et personlig og samfunnsmessig nivå er avgjørende for alle som forsøker å få journalistikken sin konsumert (Beckett & Deuze, 2016).

Som nevnt er det for så vidt ikke noe nytt i at mediene forsøker å appellere til følelser. Massemediene har så godt som alltid trukket fram det unike, det uvanlige og det spektakulære for å vekke mottakerens oppmerksomhet. Men, som mye annet, har også mediene blitt raskere, mer komplekse, og mer ustabile. Den amerikanske mediekonsulenten Clay Shirky har hevdet følgende: Når et medium blir raskere, blir det mer følelsesstyrt. Vi føler raskere enn vi tenker. (Beckett & Deuze, 2016)

Profesjonalitet

I boka «*Hederlig medmenneske, god journalist*» drøfter Hege Lamark og Lisbeth Morlandstø (2002) hva som definerer en god journalist. De skriver at dette handler om å være en dyktig yrkesutøver, og en **profesjonell** som utfører sitt daglige virke på en måte som omgivelsene oppfatter som kompetent. Denne profesjonaliteten kan beskrives som en kombinasjon av faglig kompetanse og etisk bevissthet. En god journalist må både ha god kunnskap om grunnleggende prinsipper i journalistikken, men hen må også være i stand til å anvende denne kunnskapen i praksis på en kritisk og reflekterende måte (Lamark & Morlandstø, 2002, 53). Denne definisjonen av profesjonalitet har forfatterne lånt fra de svenske medieforskerne Stig Arne Nohrstedt og Mats Ekström. Nohrstedt og Ekström (1996) skriver at profesjonalitet både handler om å lære seg profesjonens idealer, og å akseptere disse som idealer, men også å lære seg etikken i praksis og å kunne anvende den i sitt daglige virke (Ekström & Nohrstedt, 1996, 43).

Lamark og Morlandstø (2002) argumenterer for at profesjonalitet i journalistikken er kombinasjonen av faglig kompetanse og etisk bevissthet, i tillegg til en kritisk og reflekterende tilnærming til egen praksis. Det handler altså ikke bare om å være dyktig og kompetent i yrket sitt, men også om å ha et etisk fundament og følge viktige journalistiske prinsipper (Lamark & Morlandstø, 2002, 53). Slike prinsipper kan for eksempel være som de som beskrives i Vær Varsom-plakaten, som å «beskytte enkeltpersoner og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre» (*Vær Varsom-Plakaten*, 2021).

Rollekonflikter

Det er ikke bare det som skjer innenfor arbeidstida som påvirker en journalist. Journalister må også vokte seg for å havne i problematiske dobbeltroller, for eksempel gjennom å ha økonomiske interesser, deltakelse i organisasjonsliv og politikk, eller vennskap på fritida (Brurås, 2020, 67).

En rollekonflikt oppstår når en person blir utsatt for motstridende krav eller forventninger fra ulike roller eller posisjoner de har i livet. For journalister kan rollekonflikter oppstå når de står overfor ulike krav og forventninger i sin rolle som profesjonell journalist, i tillegg til de andre rollene journalistene har som privatpersoner.

Journalister kan for eksempel oppleve rollekonflikter når de blir bedt om å dekke en sak som de mener noe sterkt om som privatperson, når en sak de jobber med går inn på dem personlig. Vær Varsom-plakaten etablerer at «en redaksjonell medarbeider kan ikke pålegges å gjøre noe som strider mot egen overbevisning» (Vær Varsom-Plakaten, 2021). Men journalister kan også oppleve rollekonflikter om de utvikler en personlig relasjon til kildene sine. En slik relasjon kan skape en interessekonflikt som påvirker journalistens evne til å rapportere objektivt om en sak.

Slike rollekonflikter er ikke bare utfordrende for hvordan journalisten utøver yrket sitt. Å stå i slike rollekonflikter over tid kan også være belastende emosjonelt. Denne emosjonelle dissonansen kan være en påkjenning for journalister, og påvirke deres psykiske og emosjonelle helse.

Emosjonell dissonans

Det er gjort en rekke studier om sammenhengen mellom følelsesmessig krevende arbeidssituasjoner og helseplager hos arbeidstakeren innenfor andre yrker enn journalistikken, også i Norge. For eksempel publiserte norske Anne-Marthe Indregard, Stein Knardahl og Morten B. Nielsen en artikkel i 2018 som dreide seg rundt hvordan et emosjonelt krevende arbeidsmiljø påvirker helse- og sosialarbeidere. Der svarte 937 helsearbeidere på en spørreundersøkelse om emosjonell belastning i arbeidet. I artikkelen viser forskerne til at helse- og sosialarbeidere ofte er utsatt for følelsesmessig krevende situasjoner i sitt arbeid, noe som krever at de må regulere sine egne følelser. De viser også til at studier har vist en direkte sammenheng mellom slik følelsesregulering og helseplager og sykefravær.

«For å forebygge helseplager og redusere sykefraværet blant helse- og sosialarbeidere, er det behov for økt oppmerksomhet på mekanismer som forklarer når og hvordan følelsesmessig krevende arbeidssituasjoner er relatert til ansattes helse og sykefravær.»

(Rustad Indregard et al., 2018, 1)

Studien viste at helse- og sosialarbeidere som ofte opplever emosjonell dissonans rapporterer høyere nivåer av utmattelse og psykiske plager, og har høyere risiko for sykefravær. Videre

viste den at helse- og sosialarbeidere med lavere tro på egne ferdigheter tilsynelatende opplevde høyere nivåer av utmattelse og psykiske plager, men også at de oftere opplevde emosjonell dissonans (Rustad Indregard et al., 2018, 1).

Med emosjonell dissonans mener forskerne den ubehagsfølelsen som oppstår når ens følelser, holdninger eller handlinger er i konflikt med hverandre. Dette kan skape en følelse av uro. Emosjonell dissonans kan for eksempel oppstå når det er en uoverensstemmelse mellom den følelsen man selv opplever, og den emosjonelle reaksjonen man oppfatter situasjonen man er i forventer (Birkeland & Knardahl, 2016).

Det er nærliggende å anta at også journalister, i likhet med helsearbeidere og andre som jobber i emosjonelt krevende situasjoner, også er utsatt for å oppleve emosjonell dissonans. Dette har blant annet Trond Idås dokumentert i sine studier (Idås et al., 2019). Journalister kan for eksempel oppleve emosjonell dissonans i sine profesjonelle roller når de står overfor etiske dilemmaer eller konflikter mellom deres personlige verdier, og den plikten de har som journalister. For eksempel kan de føle seg revet mellom å dekke en nyhet som de personlig er uenige i, men som de samtidig anser som viktig å bringe fram for offentligheten.

Dette har flere internasjonale studier også dokumentert. I 2001 gjennomførte australske Cait McMahon en pilotstudie hvor hun undersøkte hvordan det påvirket journalister å jobbe med traumatiske hendelser. Her viser hun til flere studier hvor det ble dokumentert at journalister som jobbet med hendelser som kunne være traumatiserende opplevde angst- og depresjonssymptomer i ettertid (McMahon, 2001, 52). Studien dokumenterte at journalister som jobbet med hendelser som drap, trafikkulykker eller krim hadde flere symptomer på helseplager enn journalister som ikke gjorde det. Slike helseplager kunne for eksempel være søvnproblemer, angstsymptomer eller tvangstanker. Flere av symptomene sammenfalt også med post-traumatisk stress (McMahon, 2001, 55).

Å adoptere andres traumer som sine egne

I 2002 skrev Amy R. Hesse en artikkel om hvordan det å jobbe med traumepasienter påvirker psykologer og terapeuter i helsetjenesten. Andrehåndstraumer, eller sekundærtraumer, refererer til traumer som en person opplever ved å være vitne til, involvert i eller høre om en traumatisk hendelse som skjer med en annen person. Dette kan for eksempel være ulykker,

krigshandlinger, naturkatastrofer eller kriminalitet. Andrehåndstraumer kan føre til lignende reaksjoner som primærtraumer, som den personen som selv var involvert kan oppleve. Disse reaksjonene kan føre til posttraumatisk stresslidelse og andre mentale helseproblemer, og må bearbeides på lik linje med primærtraumer.

I artikkelen beskriver Hesse hvordan hun selv ble redd og slet med angstsymptomer i flere uker etter å ha undersøkt en kvinne som viste seg å være utsatt for vold i nære relasjoner på en helsestasjon. Da hun omsider snakket med noen om det, fikk hun forklart at Hesse selv trolig hadde «adoptert» kvinnens traumatiske følelser, og dermed blitt traumatisert selv. For psykologer kan annenhåndstraumer oppstå når de hører om traumer og andre alvorlige hendelser som pasientene deres har opplevd, spesielt hvis de hører om disse hendelsene over en lang periode. Helsearbeidere kan også være utsatt for annenhåndstraumer gjennom å eksponeres for traumerelatert materiale, for eksempel gjennom å se bilder eller videoer av voldelige hendelser (Hesse, 2002, 295).

Hesses artikkel dreier seg i første omgang om psykologer og andre som jobber tett med mental helse og traumer. Men forskningen har flere funn som det er nærliggende å anta at også kan gjelde for journalister som jobber tett med sårbare og traumatiserte kilder. Å høre detaljerte historier om traumatiske hendelser kan gi mange av de samme symptomene som posttraumatisk stresslidelse gir, som for eksempel være søvnproblemer, sinne, frykt, mareritt og angstsymptomer. Personen kan bli følelsesløs og kynisk, eller bli redd (Hesse, 2002, 297).

I første omgang vil ikke personen kjenne igjen symptomene på andrehåndstraumene. Det er naturlig å fornekte dem, eller å rasjonalisere følelsene man har. McCann og Pearlman (1990) foreslår at slike traumer kan endre personligheten både til den som har opplevd dem, men også til personer som får dem gjenfortalt. Andre konsekvenser kan være at personen som får gjenfortalt traumene får problemer med tillit til andre mennesker (Hesse, 2002, 297).

I 2017 ga den internasjonale organisasjonen First Draft News ut en veileder om annenhåndstraumer for mediebedrifter. Årsaken var at selv journalister som ikke arbeidet utenfor mediehuset stadig opplevde angstsymptomer, fordi de stadig ble eksponert for traumatiserende bilder, videoer og annet materiale som viste traumatiserende hendelser. Organisasjonen så et behov for økt bevissthet rundt annenhåndstraumer nettopp fordi flere og flere i mediebedriftene nå for eksempel jobbet med å verifisere, plukke og redigere bilder og

video fra voldshendelser, krig eller terror (Dubberley & Grant, 2017). Dette argumenterte også Dubberley for med to andre medieforskere allerede to år tidligere, hvor de presenterte funnene fra en dybdestudie av innvirkningen det å se digitale spor fra øyenvitner har på den mentale helsen til ansatte som jobber med nyheter. Der viser de til at noen av de første studiene som dokumenterte at ansatte som gikk gjennom innhold fra øyenvitner kunne oppleve symptomer på posttraumatisk stresslidelse ble publisert først i 2014 (Dubberley et al., 2015).

Trond Idås er en av få som har forsket på innvirkningene emosjonelt krevende arbeid har på journalisters mentale helse i norsk sammenheng. «Trauma in the newsroom: social support, post-traumatic stress and post-traumatic growth among journalists working with terror» er en studie undersøker hvordan journalistene som jobber med dekningen av terrorhendelser påvirkes emosjonelt av dette arbeidet. Studien fant at journalistene som deltok hadde høyere nivåer av posttraumatisk stress (PTSD) sammenlignet med befolkningen som helhet. Men forskerne fant også ut at journalistene hadde høyere nivåer av posttraumatisk vekst, som kan være en positiv respons på stress og traumer. Dette viser at selv om arbeidet med å dekke terrorhendelser kan være traumatisk og utfordrende, kan det også føre til personlig vekst og utvikling hos journalister (Idås et al., 2019).

I lys av krigen i Ukraina har nå også norske medier måttet forholde seg til denne digitale påvirkningen på en annen måte enn tidligere. Det kan derfor tenkes at det vil bli mer aktuelt med forskning på dette feltet i tida som kommer. Samtidig er det ingen automatikk i at annenhåndstraumer oppstår av å eksponeres for store mengder traumatiserende innhold over tid. Slik Hesse (2002) påpeker kan det også være enkelthendelser eller enkeltstående historier som gjør såpass inntrykk på arbeidstakeren at de selv blir traumatiserte.

Analyse

Hensikten med dette prosjektet er å finne ut av hvordan journalister balanserer profesjonalitet og medmenneskelighet i langvarige kildeforhold med sårbare kilder. I denne delen vil jeg presentere og drøfte funn fra dybdeintervjuene. Jeg vil gå gjennom funnene fra studien punktvis basert på tema. Disse temaene er kildekontakten, arbeidshverdagen, journalist eller medmenneske og belastning.

I denne studien baserer analysen seg på dybdeintervjuer med tre informanter.

Journalisten fra Aftenposten er en kvinne som har jobbet med undersøkende journalistikk i flere ulike mediehus. Hun har lang erfaring med spesielt sårbare kilder, og har blant annet skrevet om psykisk helse og barnevern de siste årene.

Journalisten fra VG er en mann som også har jobbet undersøkende med sårbare kilder, men også med nyhetsjournalistikk de siste årene. Han har jobbet journalistisk i VG, og også skrevet bøker. Han har blant annet jobbet med saker om prostitusjon blant unge jenter, psykisk helse og overgrep mot barn.

Journalisten fra NRK er en kvinne som har jobbet med undersøkende journalistikk i flere år, og som sier at hun ofte ender opp med å jobbe med sårbare kilder. De siste årene har hun blant annet skrevet om forskning, livmorhalskreft og barnevern.

Kildekontakten

Den innledende kontakten

Alle informantene forteller at de som hovedregel tar kontakt med en sårbar kilde ved å sende en skriftlig henvendelse. Det kan være en e-post, ei melding på et sosialt medium de vet at personen bruker, eller ei gjennomtenkt tekstmelding.

Flere av informantene prøver også å unngå å ta direkte kontakt med kilden i startfasen. Hvis kildene oppleves som ekstra sårbare, snakker journalisten fra Aftenposten ofte med nettverket rundt kildene for å få vite mer, før hun tar direkte kontakt. Hun sender så en melding hvor hun forklarer hva hun jobber med, hva hun har gjort før, og hvorfor hun ønsker å snakke med personen.

– Jeg vil at folk skal tenke seg godt om før de snakker med meg. Og at det ikke skal komme sånn bardust på. Jeg vil gi dem god tid til å tenke gjennom det, sier hun.

Journalisten fra VG forklarer at han ofte tar kontakt med kildens bistandsadvokat, da han hovedsakelig jobber med saker som allerede har vært i rettssystemet. Da sender han en e-post hvor han forklarer hvem han er og hva han jobber med, og ber pent om at e-posten blir

videresendt til klienten. Han understreker alltid at han ikke ber kilden snakke med ham, men gir dem heller informasjon om at dette er et tema han skriver om. Om kildene da vil ta kontakt, kan de gjøre det på eget initiativ.

– Jeg vet at det å bli oppringt av en VG-journalist i seg selv kan oppleves som et stort press. Og når det gjelder sårbare kilder, så er det veldig viktig at de tar den avgjørelsen om å snakke med meg uten at de gjør det fordi de føler at jeg presset på, forklarer han.

Ofte kan det ta lang tid før journalistene får svar fra kilden. Noen ganger får de ikke svar i det hele tatt. Da er det viktig å la det ligge, mener informantene. Kildene må selv bestemme om de ønsker å snakke med en journalist, uten å oppleve ytre press. Hvordan en kilde responderer på den innledende kontakten sier også ofte noe om hvordan de stiller seg til en samtale, forklarer journalisten i NRK.

– Av og til hører du aldri noe, og da må du la det være. Av og til svarer folk på sekundet, og da kan jeg skjønne at dette er noe de brenner for og vil formidle. Og om det går noen dager så kan det hende at det er vondt, eller at de går mange runder med seg selv, og med venner og familie, sier hun.

I intervjusituasjonen

Journalisten fra Aftenposten forteller at hun er like mye medmenneske som journalist når hun intervjuer sårbare kilder. Hun opplever flere ganger at hun glemmer journalistrollen i løpet av intervjuet, og må hente seg inn igjen.

– Jeg tror nok det er naturlig, når du sitter der og hører på et menneskes store sorg, men så henter jeg meg inn flere ganger fordi jeg tenker på det systemkritiske. Du må være tilstede for å hente intervjuobjektet inn igjen når historiene flyter litt ut.

Med å «hente seg inn» viser hun til at hun må gå tilbake til å være profesjonell og gjøre det som forventes av henne etter de krav yrket hennes stiller til henne, heller enn å reagere slik en privatperson ville gjort. Det betyr likevel ikke at hun opptrer som kald eller følelsesløs, men heller at hun er til stede for å gjøre en jobb framfor å støtte kilden.

– I sånne intervjusettinger er du like mye et medmenneske som en journalist. Og det må du være. Men jeg er ikke en psykolog eller en bestevenn. Jeg deler ingenting om meg personlig. Men jeg bruker mer tid på å støtte en sårbar kilde, sier hun.

Hun opplever også at intervjuer med sårbare kilder tar lengre tid enn med trente eller profesjonelle kilder. Hun må gi kildene rom til å ha en dårlig dag, eller til å flytte tidspunktet for et møte slik de selv ønsker. Dermed kreves en annen fleksibilitet i dette arbeidet enn når man forholder seg til profesjonelle kilder. Dette kan også virke som en medmenneskelig respons, men det er i utgangspunktet kalkulert slik at journalisten får det den ønsker ut fra møtet.

Alle informantene er bevisst på sine egne reaksjoner og hvilke uttrykk de viser overfor kildene i en intervjusituasjon. Det gjelder spesielt når de hører om historier som er sjokkerende, eller som andre raskt ville reagert på om det kom opp i en samtale. Dette hører sammen med at det viktig for journalistene å holde seg profesjonelle. Profesjonskrav i journalistikken råder dem til å holde seg forholdsvis nøytrale i en slik situasjon, og ikke ta for mye plass.

I boka «Den profesjonelle samtalen» viser forfatterne til at man kan formidle empati uten å ha sympati. Empati viser at man oppfatter den andres følelser, og at man anerkjenner dem. Men man skal ikke delta i de følelsene. Å ha sympati, altså å føle med den andre, kan komme i veien for journalistens objektivitet når de innhenter informasjon. På den andre siden kan også antipati stå i veien for et intervju (Løken et al., 2020, 81).

NRK-journalisten husker spesielt en samtale hun hadde med en kilde opp mot en sak om barnevernet. Kilden hadde barn som var på alder med journalistens egne barn, og fortalte inngående på telefon om en situasjon hvor politiet hentet barnet hennes.

– Og hun gråter voldsomt når hun forteller meg det her. Og da hører nok hun at jeg blir stille. Men hun hører ikke at jeg også gråter. Og jeg tenker at for henne er det nok å høre at jeg blir stille, sier hun.

– For jeg ønsker ikke å bade i sorgen hennes, så jeg blir bare stille. Og så kom jeg meg jo gjennom den samtalen. Men da måtte jeg gå meg en ganske lang tur etterpå.

NRK-journalisten klarer nemlig ikke å sette opp en sperre, slik at det som hun møter på jobb ikke går inn på henne personlig. Hun går inn i sakene med hele seg, og lar det gå innpå seg. Hun tror imidlertid dette ikke nødvendigvis er en dårlig ting. Det betyr også at hun behandler materialet på en annen måte når hun setter seg ned for å skrive saken, mener hun. Hun skriver på et annet vis enn om hun hadde holdt seg iskald.

– Du kan på en måte si at jeg kan skylde på meg selv, fordi jeg går inn i dette med hud og hår. Men jeg har ikke noen annen måte å gjøre det på, sier hun.

Journalisten i VG opplever også at kildene er lite interesserte i ham og hans reaksjoner, og at det derfor blir et sidespor å være for aktiv i samtalen.

– En intervjusituasjon er jo ikke en samtale. Det er du som skal si noe til meg, og så skal jeg bruke det. Det er jo folk bevisst på. Det er ikke en samtale hvor du deler noen ting, og så skal jeg dele mitt. De bryr seg jo ikke om deg, på den måten der, sier han.

De gangene han selv har rotet seg bort og begynt å snakke om seg selv eller andre ting, så har han bitt seg merke i at kildene som regel ikke er interesserte. De er ute etter å snakke med en journalist for å få ut en sak, ikke i å ha en langvarig relasjon. Det forsterker et inntrykk av at kildene også har en god rolleforståelse.

– Det er en liten rapp på fingrene til meg selv. Da må vi gå tilbake, og være profesjonelle, beskriver han.

Etter publisering

Journalisten fra Aftenposten forteller at hun forklarer kildene nøye hvordan de ulike fasene i et prosjekt fungerer, og hvordan kontakten kommer til å være før og etter publisering. Hun forklarer kildene at hun kommer til å være veldig tilgjengelig og snakke mye med dem når prosjektet pågår, og så at kontakten kommer til å avta etter hvert. Det gjør hun både slik at kildene skal forstå hennes rolle overfor dem, men også for å sikre at hun ikke ender opp med å ha et ansvar hun ikke ønsker overfor kildene.

– Grunnen til at jeg gjør det er fordi dette er noe jeg har lært meg selv gjennom flere år. I jobben min kan jeg ikke ha ansvar for sårbare kilder i årevis framover. Det er på en måte naturlig at man trapper ned kontakten på et annet tidspunkt, selv om man ikke bare vinker ha det og går, sier hun.

Journalisten i NRK stiller seg fullt disponibel for kildene når hun er i et prosjekt, men etter at prosjektet er over må hun prøve å roe ned kontakten. Da går det lengre og lengre tid mellom hver gang hun har kontakt med kildene. Samtidig er hun opptatt av at man ikke skal kaste fra seg kildene etter at prosjektet er overstått. Hun vil ikke at kildene skal føle at de ble brukt for å få noen klikk eller en journalistpris.

– Men jeg kan ikke ha et tresifret antall mennesker jeg går rundt og bærer på skuldrene mine. Men jeg må gjøre det på en ordentlig måte, og passe på at den brua ikke brennes. En dag skal jeg jo plutselig ha tak i dem igjen, forklarer hun.

Etter en publisering forsøker hun alltid å få til en samtale med kildene ganske raskt. Om det er spesielt sårbare kilder sørger hun også for at de har et annet sikkerhetsnett rundt seg, som venner eller familie. Etter hvert roer hun ned kontakten, først fra telefon til tekstmeldinger, og så til mer sporadisk skriftlig kontakt.

Her beskriver NRK-journalisten to sider av en sak. På én side bryr hun seg oppriktig om kildene, og ønsker at de skal ha en god opplevelse av kontakten med henne, og med mediehuset. Hun vil sørge for at de føler at dette ble greit, og at det var verdt det å stille opp. Samtidig ligger det en profesjonell motivasjon i denne kontakten etter publisering. Journalisten er avhengig av å opprettholde en god relasjon med kilden, ikke bare fordi de har oppnådd en relasjon på et mellommenneskelig nivå, men også fordi den profesjonelle døra må være åpen i framtida for videre kildekontakt.

Hvor lang tid informantene bruker på å tone ned kontakten med kildene varierer. Aftenposten-journalisten forteller at hun kanskje har kontakt med kilder i opptil trekvart år etter et års langt prosjekt. NRK-journalisten har fortsatt kontakt et par ganger i året med kilder fra prosjekter som ble avsluttet for flere år siden, hvis det er noe som dukker opp som er relevant. Med noen kilder kan det være nødvendig å holde kontakten lenge, mens andre blir ferdige ganske raskt.

Alle de tre journalistene opplever at kontakten med kilden etter hvert utgår av seg selv. På et tidspunkt blir det kunstig å holde i live. Men noen ganger har flere av dem satt grenser, ved å for eksempel si at det ikke passer å møtes, eller å være mindre tilgjengelig på telefon og tekstmelding. Dette henger sammen med å opprettholde en profesjonell grense, altså å igjen gjøre klart at dette er en jobb - ikke en normal mellommenneskelig relasjon.

Arbeidshverdagen

Debriefing

Journalisten fra Aftenposten forteller at hun bruker kolleger og ledere til å debriefe fortløpende i løpet av et prosjekt. Etter et krevende opptak eller intervju med en sårbar kilde, ringer hun ofte prosjektleder og må snakke.

– Og hvis ingen er tilgjengelig til å snakke med meg der og da, så har jeg snakket på opptak på telefonen min. Da forteller jeg om intervjuet, som om jeg snakket med en person. Det er et eller annet med å sette ord på hva du synes var så jævlig med det intervjuet, eller hva du synes var så vanskelig. Det hjelper faktisk, sier hun.

Hun er også tydelig på at dersom det er veldig krevende, så er det viktig å ta kontakt med et profesjonelt hjelpeapparat. I perioder har hun for eksempel hatt faste samtaler med bedriftslege.

– Og det var ekstremt fint for meg å bare gå dit og legge igjen all dritten på pulten hans. Så kunne jeg gå tilbake til arbeidet etter det.

NRK-journalisten gjør også mye debriefing med kolleger. Etter et intervju sitter hun og fotografen ofte og snakker sammen i bilen. Da kan hun snakke seg gjennom intervjuet og hva hun oppfattet eller stusset på, og så kan de korrigere hverandre eller diskutere det som kom opp etter hvert. På den måten evaluerer de også intervjuet, ved å gå gjennom hvordan de har opptrådt overfor kilden.

– Og når jeg kommer hjem, så blir jeg veldig tom. Da er jeg helt flat, det er verken glede eller sorg, beskriver hun.

Ingen ni-til-fire-jobb

Alle de tre informantene har lagt fra seg forventningen om en ni-til-fire-jobb for en god stund siden. Det fungerer ikke når du må forholde deg til kilder som krever oppmerksomhet også utenfor normal arbeidstid.

Journalisten fra Aftenposten forteller at hun snakker med kilder både på kveldstid og i helger. I perioder kan det bli veldig intenst.

– Det er slitsomt, og så blir du kanskje litt mindre til stede i ditt eget liv, fordi du er så veldig inne i noen andre sitt liv og deres problemer eller lidelser eller sorg. Og da er det veldig viktig å gå inn og ut av det, sier hun.

Med årene har hun lært seg å ta pauser fra kildene. Det betyr at hun for eksempel setter grenser for når hun kan snakke med dem. For eksempel kan hun si til en kilde at hun ikke kan snakke nå, men heller ringe dem om to dager. Da bruker hun de neste to dagene på å tenke på noe annet.

NRK-journalisten opplever også at kilder tar kontakt når som helst. Da svarer hun også konsekvent, fordi hun har sagt at de kan ta kontakt med henne når som helst. I det ligger det en lovnad om at hun kommer til å svare, sier hun. I perioder kan det være krevende og ta mye mental kapasitet. Derfor er det både viktig for henne å ta pauser mellom prosjektene, og å kunne jobbe i team slik at belastningen fordeles på flere.

Journalist eller medmenneske

Å sette grenser

– Dette er kanskje litt edgy å si, men jeg har litt troen på å gi hvis du skal få. Det handler jo ikke om meg, men det handler om å vise at du er et helt ordinært menneske med de samme utfordringene som de har i sitt daglige liv, sier journalisten fra NRK.

Hun er bevisst på hvilken informasjon hun deler om seg selv til kilder. Og hun forteller at hun er tilbakeholden med å dele detaljer om sitt personlige liv. Men hun har ikke noen problemer med å fortelle at hun også har barn når hun snakker med kilder med barn, eller andre opplysninger som kan hjelpe kilden med å relatere til henne.

– Jeg kan dele ting som er personlig, men ikke det som er privat. Kildene vet egentlig ikke så veldig mye om meg. De vet navnet mitt og hvor jeg jobber, og det jeg selv velger å dele, sier hun.

Før hun går inn i samtaler tenker NRK-journalisten ofte over hva hun kan tenke seg å dele med en kilde, dersom det er nødvendig for å få samtalen til å gli.

– Da kan jeg koste på meg å si at jeg også har vært gjennom et keisersnitt. Eller at jeg også har tatt celleprøve. Men det er jo bare for å bygge meg selv som et menneske av kjøtt og bein.

For kildene kan dette virke som en vanlig samtale, hvor kilde og journalist får en god nok relasjon og tillit mellom hverandre til å gradvis dele mer. For journalisten er det derimot planlagt og gjennomtenkt. Journalisten har allerede bestemt seg for hva hun vil eller ikke vil dele, og på hvilket tidspunkt hun eventuelt vil dele det. Det som kan virke privat og medmenneskelig, er dermed likevel en høyst profesjonell handling.

En måte å beskrive denne samhandlingen på er at journalisten opptrer som et kalkulert medmenneske. Beckett og Deuze (2016) beskriver hvordan journalistikken gradvis har blitt mer følelsesstyrt og følelsesorientert, og hvordan dette kan utfordre den klassiske ideen om journalistisk objektivitet. Det er nærliggende å anta at journalister dermed også bruker følelser og personalisering som et kalkulert verktøy i intervjusituasjonen. Dette kan bidra til at kildene selv er villige til å dele mer, og at man dermed får fram den emosjonelle journalistikken forfatterne viser til.

Journalisten fra Aftenposten forteller at hun ved et par anledninger har måttet sette grenser overfor kilder.

– Jeg har jo opplevd det ved et par anledninger, at sårbare kilder tar kontakt med meg i settinger der jeg har måttet si at det kan du ikke ta kontakt med meg om. Dette må du snakke

med profesjonelle om. Sånn at hele tida må jeg liksom være tydelig på hva jeg kan bidra med og hva jeg ikke kan bidra med da, sier hun.

I noen tilfeller har hun fått tilsendt avskjedsmeldinger fra kilder som vil ta sitt eget liv, eller bilder av selvskading. Da har hun i enkelte tilfeller ringt legevakt eller politi selv, om hun har vært bekymret for liv og helse. Da anslår hun plikten hun har til å varsle som viktigere enn å holde en profesjonell distanse til kilden.

– Men det er naturlig at den rollen blir utfordra når man jobber med sårbare kilder. Så da håndterer jeg det med en gang, og tar kontakt med det profesjonelle hjelpeapparatet. Og så sender jeg jo selvsagt hyggelige meldinger til kildene om at de må stå på og ikke gi seg. Samtidig som jeg avklarer min rolle, og sier at dette kan jeg ikke hjelpe dem med.

Aftenposten-journalisten opplever også at kildene har forståelse for at hun setter de grensene hun gjør, selv om det også kan oppleves hardt for henne personlig. Men hun har aldri opplevd at kilder spør hvorfor hun må gjøre det, eller at de ikke aksepterer det. Ofte har kildene en sterk motivasjon for å fortelle, som ligger utenfor deres egen sak, sier hun. Det kan være at de vil belyse et system, eller at de vil hindre at urett skjer igjen. Da bidrar denne motivasjonen ofte til å styre hvor grensene går av seg selv.

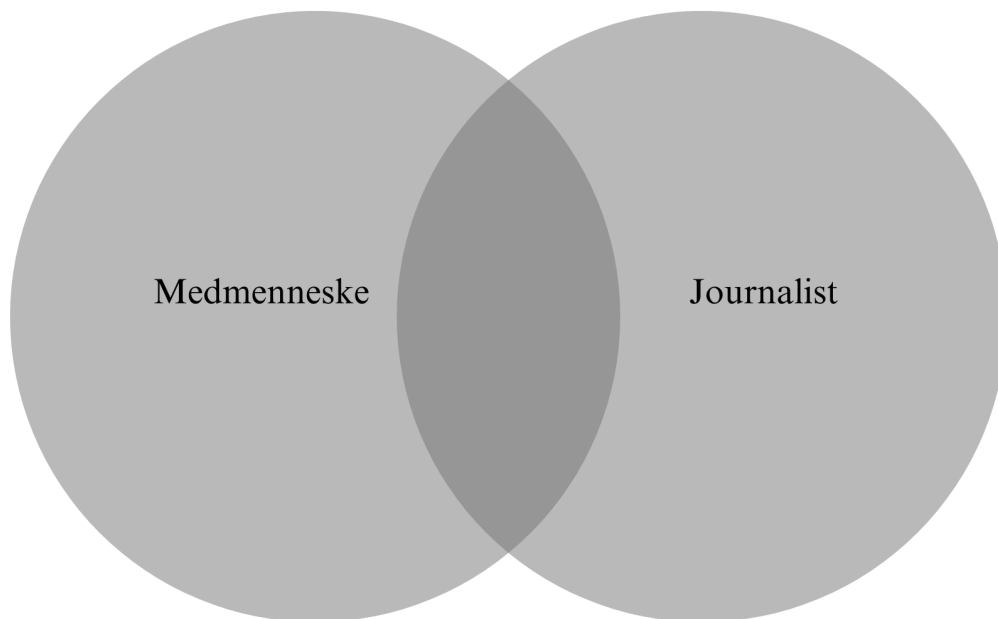
For å opprettholde rollen som journalist, signerer NRK-journalisten alltid tekstmeldinger og e-poster med sitt fulle navn, etterfulgt av “journalist i NRK”. Det gjør hun for å markere at hun er på jobb, og å understreke rollen sin overfor kilden. Det samme gjør hun når en kilde ringer, uavhengig av om det er innenfor arbeidstida eller klokka 22.00 på en lørdag kveld.

– Når jeg sier det i starten, så minner jeg dem om jobben min, og at du egentlig aldri snakker med meg som privatperson. Du snakker alltid med meg gjennom yrket mitt, forklarer hun.

Venn eller journalist

NRK-journalisten tror ikke det nødvendigvis er så lett for kildene å ha kontroll på de profesjonelle skillelinjene. Man kan være så tydelig man vil, men man må fortsatt ikke undervurdere at kilder kan glippe, mener hun. Og det gjelder spesielt når man håndterer sårbare kilder som ikke er vant med å forholde seg til pressen.

Men skillet mellom å være medmenneske og journalist er heller ikke absolutt, mener journalisten i NRK. Det er et overlapp. Hun illustrerer det slik:

Om man ikke tør å gå inn i gråsonen i midten, så blir det vanskelig å få tillit fra kildene, mener NRK-journalisten. Hun tror det da blir vanskeligere å gå inn i de vonde opplevelsene kilder har hatt.

– Det betyr ikke at du ikke respekterer rollen din eller glemmer hva du holder på med. Eller at kilden glemmer hvem du er. Det betyr bare at du også er et helt ordinært menneske, sier hun.

I enkelte situasjoner har hun opplevd at kilder begynner å snakke til henne på en annen måte. Som om de glemmer at hun er journalist, og begynner å kommunisere med henne som om hun er en venn. Da gir hun dem en vennlig påminnelse om at hun jobber som journalist, og at hun ønsker å skrive en sak.

– Jeg tror jo at noen av dem kan oppleve meg som en slags støttespiller. Fordi jeg er glad på deres vegne når de får seg ny jobb, eller fordi jeg sier det er fint å høre at de har det bra. Men jeg behandler jo vennene mine annerledes enn jeg behandler kilder. Og jeg tror ikke jeg sender ut noen signaler som tilsier at vi er venner.

I boka «Kokebok fra SKUP-kjøkkenet» beskriver Espen Sørmo Strømme hvordan det er en fordel av kildene opplever at de og journalisten er på samme lag, og at dette kan forsterkes gjennom gravearbeidet. Men når kilden ikke har sett resultatet av det som undersøkes, og det som trolig innebærer en kritisk vinkling, er det en stor fare for at kilden misoppfatter kontakten med journalistene som et vennskap (Strømme, 2022, 245-246). Dette har flere av informantene også opplevd.

Journalisten i VG har opplevd at både han selv og kilder kan glemme rollene sine litt i løpet av et prosjekt. Han synes ofte det kan være krevende å avvise folk, eller å måtte sette grenser.

– Det er jo ikke noe gøy å si at man ikke vil være venn med noen. Eller at det ikke handler om at jeg ikke vil, men at jeg er på jobb og derfor må ha den avstanden, beskriver han.

VG-journalisten synes det er veldig ubehagelig å si det til en kilde. Derfor har han heller ikke gjort det. Om han kommer for nært, har han derfor distansert seg på andre vis. Han forteller at han har kolleger som nok ville vært tydeligere, mens han selv synes det kan være vanskelig. I noen tilfeller har han også selv opplevd at han krysset en grense han egentlig ikke synes var grei. Det skjer sjeldnere og sjeldnere etter hvert som han har opparbeidet seg mer erfaring, men det kan fortsatt hende.

– Noen ganger kan jeg ha en tanke om at vi har blitt venner, eller noe sånt. Eller at det er så hyggelig å prate med personen. Og jeg kommer helt sikkert til å gjøre det igjen. Man møter jo folk som er både hyggelige og spennende i jobben som journalist, sier VG-journalisten.

Belastning

Rollekonflikten

Aftenposten-journalisten beskriver at hun kan bli veldig utslitt, og må snakke med noen, etter at hun har gjennomført et lengre intervju med en sårbar kilde.

– Det er da jeg tenker at jeg har verdens verste jobb, som kommer hit og graver langt inni deres private sfære. Og så er jeg ofte rysta over det de har fortalt eller vist meg, og trenger å bearbeide det.

Det journalisten fra Aftenposten beskriver er et eksempel på emosjonell dissonans. Som privatperson ville hun ikke stilt de spørsmålene hun opplever som veldig privat, men som det er naturlig for en journalist å stille. Dette kan hun også oppleve som en rollekonflikt.

– Jeg kan oppleve en rollekonflikt i det å skulle kontakte sårbare kilder, og det å på en måte gå dypt inn i sårbare kilders private liv. Da opplever jeg meg selv noen ganger som litt for påtrengende og litt sånn grafsete, forteller hun.

– Det er ikke alltid jeg liker meg selv i de situasjonene.

VG-journalisten har opplevd at skillet mellom hvem han er som journalist, og hvem han er på privaten, har blitt stadig mindre med årene. Det henger sammen med at han har blitt tryggere i rollen sin, og sjeldent opplever de rollekonfliktene Aftenposten-journalisten opplever. Han påpeker også at han som regel snakker med folk etter de har vært gjennom en runde i rettssystemet, og har hatt tid til å tenke mer gjennom saken sin. Dermed møter han sjeldent folk når de står midt oppi noe som er veldig krevende, vanskelig eller altoppslukende. Han sier at det nok også har bidratt til at det er enklere å håndtere det kildene bringer til bordet, fordi de allerede har et avklart forhold til saken.

VG-journalisten opplever likevel også at det er krevende å stå i slike langvarige kildeforhold. Det gjelder spesielt fordi det ikke er som en vennerelasjon hvor man gir like mye som man får, men at han har en rolle hvor hans oppgave er å være lyttende. Nettopp fordi det er en arbeidssituasjon, og han har en viss rolle, synes han slike kildeforhold kan være ekstra krevende.

Samtidig opplever VG-journalisten at han har blitt god til å stenge ute det som er veldig vondt. Det betyr ikke at han ikke opplever at sterke historier går inn på ham, men at han klarer å seksjonere opplevelsene han møter. For ham er det interessant hvordan mennesker fungerer og responderer på vanskelige opplevelser. Da klarer han i større grad å ikke synke ned i andres sorg og problemer.

Emosjonell belastning

Aftenposten-journalisten forteller at hun i perioder har blitt tom for empati. Hun ble redd for at hun begynte å bli kynisk eller emosjonelt avstumpet. Hun opplever fortsatt at det kan skje, men at en pause fra kilden da hjelper på.

– Jeg skjønnte etter hvert at det var helt naturlig å bli litt matt, og egentlig litt mett, av å gå i andre sin lidelse. Da har man jo en fare for å bli... jeg vil si sekundærtraumatisert, sier hun.

NRK-journalisten husker også godt en sak om en konflikt på en arbeidsplass, hvor mange av de ansatte var veldig redde. Hver dag i flere måneder snakket hun med folk som var så redde at hun kunne kjenne det gjennom telefonen. Da opplevde hun at hun ble veldig redd selv, uten at hun helt klarte å sette fingeren på hvorfor.

– I ettertid kan jeg forklare det med at når du vasser i frykt, så vil det på et eller annet vis påvirke deg. Og jeg tok det inn selv, og tok det med meg inn i mitt private liv. Og når man er redd, så forsvinner fornuften. Og når fornuften da kom tilbake, så skjønnte jeg at arbeidsbelastningen hadde vært litt vel stor, sier hun.

Flere studier har vist at arbeidstakere som jobber med særlig følelsesmessig krevende situasjoner hvor de må regulere sine egne følelser har økt forekomst av utmattelse og psykiske plager (Rustad Indregard et al., 2018, 1). Dette henger sammen med at de da må legge bånd på egne følelser for å opptre profesjonelt. Det samme gjelder arbeidstakere som ofte hører om andres traumer, og som dermed adopterer de symptomene personen som opplevde den traumatiske hendelsen har. Dette gjelder spesielt arbeidstakere som må forholde seg til traumatiserte personer gjentatte ganger over en lengre periode (Hesse, 2002, 295).

NRK-journalisten har flere ganger opplevd at kildenes historier går hardt inn på henne. Det kan bli ekstra vanskelig når den emosjonelle belastningen også går utover privatlivet.

NRK-journalisten er opptatt av at man skal tørre å spørre om hjelp fra profesjonelt hjelpeapparat når det er behov for det, men også at det er hennes, og ikke kildenes, ansvar å trekke i nødbremsen.

– Alle de menneskene man møter setter spor, og det tror jeg også de skal gjøre. De rustet deg til å gjøre en jobb videre. Og i enden så er det mitt personlige ansvar å kjenne på når det ikke går bra, sier hun.

Oppsummering

De tre informantene er enige om at kildene stort sett har en solid og korrekt oppfatning av deres rolle, og at det derfor sjeldent er et problem at den rollen blir utfordra. Samtidig har samtlige utviklet verktøy og teknikker for å hindre at kildene trækker over deres personlige grenser, eller for å sikre at de ikke havner for tett på kildene selv. Dette tyder på at denne problemstillingen er noe journalistene har tenkt nøye gjennom og er bevisste på, til tross for at det ikke er en situasjon de støter på spesielt ofte.

Det er også verdt å merke seg kjønnsforskjellen blant informantene hva gjelder emosjonell belastning og påvirkning. Denne studien er såpass liten at det er vanskelig å trekke store linjer, men begge de kvinnelige informantene har hatt erfaringer med stor emosjonell belastning, mens den mannlige informanten opplyser at han klarer å sette opp «sperrer» mellom jobben og sitt private liv. I dette tilfellet kan det også handle om hvilke saker og kilder journalistene har jobbet med, men dette ville uansett vært interessant å utforske videre.

De to informantene som opplyser at de har hatt problemer i privatlivet etter å ha jobbet med spesielt krevende saker og langvarige kildeforhold, er også opptatt av at det er deres egen ansvar å kjenne på når det ikke går bra, og å så trekke seg unna. Dette kan være interessant fra et perspektiv hvor man spør om mediehusene burde ha bedre mekanismer for å sikre at slik emosjonell utmattelse ikke skjer, spesielt hva gjelder yngre og mer uerfarne journalister uten den samme kjennskapen til egne grenser.

Jevnt over har journalistene utviklet solide mekanismer og teknikker for å sørge for at de ikke havner i en rollekonflikt overfor kildene sine. Dette er kunnskap de har tilegnet seg med erfaring, gjennom ulike prosjekt og over flere år. Informantene opplever ikke at de har fått spesifikk opplæring i hvordan man håndterer sårbare kilder over lengre tid, men heller at dette er kunnskap de har måttet forstå og tilegne seg selv, gjennom prøving og feiling.

I motsetning til mange andre yrker har ikke journalistikken noen egen, overordnet veileder for hvordan man skal forholde seg til kilder, utover det etiske rammeverket i Vær Varsom-plakaten. Dette skiller seg fra en del andre yrker som jobber tett med mennesker, som lærere, helsepersonell eller andre. Begge disse to yrkesgruppene har egne veiledere som sier noe om hvordan de skal forholde seg til menneskene de møter i sin yrkesutøvelse. Det kan

være et interessant tankeeksperiment om journalistikken hadde hatt nytte av noe lignende, spesielt i mindre mediehus og lokalsamfunn, og rettet inn mot uerfarne eller nyutdannede journalister.

Litteraturliste

- Beckett, C., & Deuze, M. (2016). On the Role of Emotion in the Future of Journalism. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305116662395>
- Berkowitz, D., & TerKeurst, J. V. (1999). Community as Interpretive Community: Rethinking the Journalist-Source Relationship. *Journal of Communication*, 49, 125-136.
<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02808.x>
- Birkeland, M., & Knardahl, S. (2. desember 2016). *Emosjonelt arbeid og sykefravær - STAMI*. Statens arbeidsmiljøinstitutt. Retrieved Januar 8, 2023, from <https://stami.no/emosjonelt-arbeid-og-sykefravaer/>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brurås, S. (2020). *Etikk for journalister* (6th ed.). Fagbokforlaget.
- Dubberley, S., & Grant, M. (April 2017). *Journalism and vicarious trauma: A guide for journalists, editors and news organisations* [Veileder]. First Draft News.
<https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2017/04/vicarioustrauma.pdf>
- Dubberley, S., Griffin, E., & Bal, H. M. (11. januar 2015). *Making Secondary Trauma a Primary Issue: A Study of Eyewitness Media and Vicarious Trauma on the Digital Frontline*. First Draft News. Retrieved Januar 8, 2023, from <https://firstdraftnews.org/articles/making-secondary-trauma-primary-issue-study-eye-witness-media-vicarious-trauma-digital-frontline/>
- Ekström, M., & Nohrstedt, S. A. (1996). *Journalistikens etiska problem*. Rabén Prisma.
- Fogt, A. (2003). Hederlig om reflekterende journalister. *Norsk medietidsskrift*, 01(10), 175-180. <https://doi.org/10.18261/ISSN0805-9535-2003-01-18>
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Aldine.

- Hansen, A., & Jarlsbo, R. (2018). *Barnevernets engler* [Metoderapport til Skup 2018]. SKUP.
<https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/2019-02/dagbladet---barnevernets-engler.pdf>
- Hesse, A. R. (2002). Secondary Trauma: How Working with Trauma Survivors Affects Therapists. *Clinical Social Work Journal*, 30(3), 293–309.
<https://link.springer.com/article/10.1023/A:1016049632545>
- Howard, R. (Director). (2008). *Frost/Nixon* [Film]. Imagine Entertainment.
- Idås, T., Backholm, K., & Korhonen, J. (2019). Trauma in the newsroom: social support, post-traumatic stress and post-traumatic growth among journalists working with terror. *European journal of psychotraumatology*, 1(10).
https://www.researchgate.net/publication/333652166_Trauma_in_the_newsroom_social_support_post-traumatic_stress_and_post-traumatic_growth_among_journalists_working_with_terror
- Karlsen, K. E., & Duckert, F. (2017). *I medienes søkelys: eksponering, stress og mestring*. Gyldendal akademisk.
- Lamark, H., & Morlandstø, L. (2002). *Hederlig menneske, god journalist*. IJ-forl.
- Løken, G.-E., Bergestuen, S. T., & Rachlew, A. (2020). *Den profesjonelle samtalen: en forskningsbasert intervjuetodikk for alle som stiller spørsmål*. Universitetsforlaget.
- Maras, S. (2013). *Objectivity in Journalism*. Polity Press.
- McMahon, C. (2001). Covering disaster: A pilot study into secondary trauma for print media journalists reporting on disaster. *Australian Journal of Emergency Management*, 16(2), 52-56.
- Rustad Indregard, A. M., Stein, K., & Morten, N. B. (2018). Emotional Dissonance, Mental Health Complaints, and Sickness Absence Among Health- and Social Workers. The Moderating Role of Self-Efficacy. *Frontiers in Psychology*, 9(592).

Sjue, F. (2011). *Undersøkende journalistikk: en innføring* (1st ed.). IJ-forlaget.

Strømme, E. S. (2022). *Kokebok fra SKUP-kjøkkenet*. Fagbokforlaget.

Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal Akademisk.

Vær Varsom-plakaten. (2021). presse.no.

<https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

Warmedal, M. M., & Hjeltnes, G. (Eds.). (2012). *Gravende journalistikk: metode, prosess og etikk*. Gyldendal akademisk.

Ytterstad, A. (2011). Klimakrisen utfordrer objektivitetsidealet i norsk journalistikk. *Norsk medietidsskrift*, 18(4), 323 - 343.

<https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN0805-9535-2011-04-03>

